

Vrouwenbesnijdenis in Nederland

Een onderzoek naar de islamitische status van
vrouwenbesnijdenis en de gevolgen hiervan voor het
Nederlands recht en beleid

Sanne Gersonius
Bachelor scriptie Religiewetenschappen
Begeleider: dr. mr. M.S. Berger
Datum: 6 juli 2015

Inhoudsopgave

	<i>Pagina</i>
Inleiding	5
Methodologie	5
Hoofdstuk 1: Wat is vrouwenbesnijdenis?	8
Terminologie	8
Verschillende vormen van vrouwenbesnijdenis	9
Vrouwenbesnijdenis in Nederland	12
Hoofdstuk 2: Vrouwenbesnijdenis en islam	13
Bronnen: Koran en <i>hadith</i>	13
Koran	13
<i>Hadith</i>	13
<i>Hadith</i> met zwakke 'isnad	13
Overige <i>hadith</i>	14
Conclusie	15
Voor- en tegenstanders van vrouwenbesnijdenis	16
Voorstanders	16
Tegenstanders	17
Medische ethiek	18
Argumenten gebruikt door moslims in Nederland	19
Conclusie	21
Commissie Gelijke Behandeling	21
Hoofdstuk 3: Vrouwenbesnijdenis binnen het Nederlands recht	23
Mutilatie	23
Rechtvaardigingsgrond	25
Analyse	25
Hoofdstuk 4: Vrouwenbesnijdenis binnen het overheidsbeleid	27
Overheidsbeleid 2003-2014	27
Analysemodel	28
Analyse van het overheidsbeleid	29
Juridische strafbaarstelling	29
Aanpak binnen de eigen cultuur	30
Modellen	30
Conclusie	31
Conclusie	32
Bibliografie	34

Inleiding

Vrouwenbesnijdenis is een eeuwenoud gebruik dat met name in een groot deel van Afrika voorkomt. Wanneer of waar precies de handeling is ontstaan weet niemand, maar er wordt meestal aangenomen dat het zijn oorsprong heeft in faraonisch Egypte, waar besneden mummies zijn gevonden.¹ Vrouwenbesnijdenis komt het meest voor in Afrika, waar het in 28 van de 53 landen wordt gepraktiseerd. Het percentage besneden vrouwen verschilt erg per land: zo worden in Egypte en Somalië meer dan 95% van de meisjes besneden, waar dit in Kameroen en Ghana minder dan 4% bedraagt.² In het Midden Oosten komt vrouwenbesnijdenis beperkt voor. Saoedi-Arabië kent geen vrouwenbesnijdenis, maar in staten aan de zuidkant van het Arabisch schiereiland wordt het wel gepraktiseerd: zo worden in Jemen 23% van de meisjes besneden. Ook in Azië komt vrouwenbesnijdenis voor, waaronder in Indonesië.³ Tot slot komt vrouwenbesnijdenis voor op plaatsen waar mensen uit bovenstaande landen naar geëmigreerd zijn; op deze manier komt vrouwenbesnijdenis ook voor in bijvoorbeeld Europa.

Vrouwenbesnijdenis komt in Nederland voor binnen migrantengroepen die islamitisch zijn of afkomstig uit noordoost Afrika. De eerste generatie migranten uit Somalië en onder andere Egypte, Soedan en Eritrea zijn, een uitzondering daargelaten, allemaal besneden. Zij kiezen er soms voor om hun dochters ook te laten besnijden. Dit gebeurt (vrijwel) nooit in Nederland zelf⁴; vaker worden de meisjes meegenomen naar het land van herkomst en daar besneden. De Nederlandse overheid heeft een actieve houding aangenomen ten opzichte van vrouwenbesnijdenis en probeert het fenomeen in Nederland aan te pakken en uiteindelijk te laten verdwijnen.

Mijn onderzoek plaatst zichzelf binnen dit veld en probeert meer duidelijkheid te verschaffen over het onderwerp 'vrouwenbesnijdenis in Nederland'. Ik ben mij er van bewust dat vrouwenbesnijdenis een cultureel gebruik is in met name noordoost-Afrikaanse landen, waar het op grote schaal wordt uitgevoerd ongeacht religieuze gezindheid⁵, maar ik beperk mij in deze scriptie tot de religieuze, en met name de islamitische rechtvaardiging van dat gebruik. Onderzoek naar de relatie tussen islam en vrouwenbesnijdenis is in mijn ogen cruciaal, omdat vrouwenbesnijdenis in Nederland vrijwel alleen bij moslima's plaatsvindt en deze soms ook een religieuze oorzaak aandragen voor besnijdenis. Ik zal daarom eerst het verband tussen islam en vrouwenbesnijdenis helder in kaart brengen, en vervolgens onderzoeken of vrouwenbesnijdenis onder religieuze vrijheid valt en welke gevolgen dit zou kunnen hebben voor Nederlands beleid ten aanzien van dit gebruik.

Mijn onderzoeksvraag luidt daarom: **Kan vrouwenbesnijdenis beschouwd worden als een religieus gebruik en welke gevolgen heeft het antwoord op die vraag voor het Nederlands recht en overheidsbeleid?**

Methodologie

Alvorens ik dieper inga op vrouwenbesnijdenis, is het noodzakelijk eerst de terminologie rondom vrouwenbesnijdenis te bespreken. De behandeling van de terminologie zal ook alvast een licht

¹ Zie: E. Bartels, 'Female Circumcision among Immigrant Muslim Communities: Public Debate in the Netherlands', *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 24, No.2 (2004), p. 395.

² N. Delsing, 'Besnijdenis en recht', *Recht van de Islam*, 24 (2010), p. 56.

³ Delsing, *Besnijdenis en recht*, 56-57; A. van der Kwaak, E. Bartels, F. de Vries en S. Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes: inventarisatie en aanbevelingen*, november 2003, p. 17-18.

⁴ Ik heb de literatuur nergens een voorbeeld gevonden van een meisje dat in Nederland zelf is besneden.

⁵ Dit blijkt onder andere uit het feit dat infibulatie soms ook aangeduid wordt met de term 'faraonische besnijdenis'.

werpen op de (internationale) discussie rondom vrouwenbesnijdenis, omdat het gebruik van een bepaalde term samenhangt met de plaats die iemand inneemt in deze discussie. Dit komt doordat veel termen een inherent waardeoordeel met zich meedragen, wat ik in het betreffende hoofdstuk zal toelichten.

Vervolgens zal ik ingaan op de relatie tussen vrouwenbesnijdenis en islam. Ik zal hierbij géén antwoord proberen te vinden op de vraag of vrouwenbesnijdenis wel of niet islamitisch is, omdat zal blijken dat hierop geen eenduidig antwoord te vinden is. Ik zal mij daarentegen richten op verschillende autoriteitsfiguren binnen de islam en bekijken wat hun mening is over vrouwenbesnijdenis. Dit onderzoek zal ik uitvoeren aan de hand van secundaire literatuur. Een goede bron hiervoor is het werk van Atighetchi⁶, waarin hij verschillende belangrijke figuren binnen de (soennitische) islamitische scholen aanhaalt. Een tweede belangrijke bron is het werk *Female Circumcision (FGM/C), between the incorrect use of science and the misunderstood doctrine*.⁷ Hierin geven enkele zeer belangrijke islamistische geleerden (waaronder Ali Gomaa, de voormalige Grootmufti van Egypte) hun mening over vrouwenbesnijdenis, onder verwijzing van diverse *ahadith* en Koranteksten die het gebruik wel of juist niet rechtvaardigen. Ik zal bij deze bespreking ook een korte analyse geven van de status van de theologische bronnen, en met name de betrouwbaarheid van de *ahadith* die door deze geleerden worden aangehaald.

Vervolgens zal ik ingaan op de praktijk van vrouwenbesnijdenis in Nederland en de redenen die islamitische migranten in Nederland daarvoor aandragen, aangezien dit onderzoek zich specifiek richt op Nederland. Hierbij zal onder andere bezien worden of de rechtvaardiging van de Nederlandse migranten voor dit gebruik overeen stemmen met die van de geleerden. Immers, als dat niet het geval is, is er dan geen sprake van een 'islamitisch' gebruik, ondanks het feit dat de migranten dat wel zo noemen?

De bevindingen van dit onderzoek naar de relatie van islam tot vrouwenbesnijdenis, neem ik mee in het hoofdstuk over het Nederlands recht en de plaats van vrouwenbesnijdenis hierin. Binnen dit hoofdstuk richt ik mij op verschillende vragen. Ten eerste de vraag: als er een relatie is tussen islam en vrouwenbesnijdenis, valt vrouwenbesnijdenis dan onder religieuze vrijheid? En zo ja, welke gevolgen heeft dit voor de beoordeling van dit gebruik? Hierbij richt ik mij dus op het juridische verhaal rondom vrouwenbesnijdenis, waarbij de grondwettelijke vrijheid van religie centraal staat. Een goede bron hiervoor is het artikel van Piet Hein van Kempen, 'Religie in het Wetboek van Strafrecht', waarin hij ingaat op de positie van vrouwenbesnijdenis in het strafrecht.⁸

Vervolgens kom ik toe aan het overheidsbeleid. Op welke manieren kan dit verbeterd worden? Een overheid moet fundamentele rechten garanderen, en die als uitgangspunt hanteren voor beleid, maar welke afwegingen moet zij maken als deze rechten conflicteren? Immers, bepaalde mensen beroepen zich op hun religieuze of culturele rechten, of op de autonomie van het gebruik van hun lichaam, terwijl een overheid juist de integriteit van het lichaam en de volksgezondheid wil garanderen. In dit hoofdstuk zal ik deze afwegingen in kaart brengen, en aan de hand van mijn bevindingen uit de eerdere hoofdstukken mijn licht laten schijnen op het beleid van de overheid en hoe dat naar mijn mening verbeterd of aangepast kan of moet worden. Daarbij zal ik gebruik maken van de benadering die A. Wilson gebruikt in haar vergelijking van het Chinese voet afbinden en

⁶ D. Atighetchi, *Islamic Bioethics: Problems and Perspectives*, Springer 2007, p. 305-326.

⁷ G. Serour en A. Ragab, *Female Circumcision (FGM/C), between the incorrect use of science and the misunderstood doctrine*. Executive Summary, second edition, 2013.

⁸ Van Kempen, 'Religie in het Wetboek van Strafrecht', in: H. Broeksteeg, A. Terlouw (red), *Overheid, recht en religie*, Deventer 2011, 190-191.

vrouwenbesnijdenis om te komen tot een beleid waarin een dergelijke traditie in een snel tijdsbestek beëindigd kan worden.⁹

⁹ A. Wilson, 'How the methods used to eliminate foot binding in China can be employed to eradicate female genital mutilation', *Journal of Gender Studies*, vol. 22 (2013), p. 17-37.

Hoofdstuk 1: Wat is vrouwenbesnijdenis?

Dit hoofdstuk gaat over de vraag *wat is vrouwenbesnijdenis?* Ik zal beginnen met een uiteenzetting van de problemen rondom de terminologie van vrouwenbesnijdenis. Hierna zal ik overgaan op de verschillende vormen van vrouwenbesnijdenis en de indeling hiervan.

Terminologie

De terminologie rondom vrouwenbesnijdenis is uitgebreid en vormt vaak een heikel punt van debat. Ik zal hieronder uiteenzetten welke termen er gebruikt worden, door wie, en welke connotaties deze termen met zich meebrengen.

De afkorting FGM staat voor *Female Genital Mutilation* en is de meest bekende en gebruikte term in het discours rondom vrouwenbesnijdenis. Het Nederlandse equivalent is 'Vrouwelijke Genitale Verminking' (VGV). FGM wordt onder andere veel gebruikt door *women's health* en *human rights* activisten, omdat met deze term duidelijk wordt aangegeven dat het een schadelijke praktijk betreft. Deze negatieve connotatie maakt het echter lastig de term FGM te gebruiken in een dialoog met mensen uit groepen die vrouwenbesnijdenis praktiseren, omdat zij deze term als beledigend of shockerend ervaren. Zij zien de handeling namelijk niet als schadelijk.¹⁰

Daarom worden er in het discours ook veel andere termen geopperd en gebruikt. Dat het onderscheid tussen al deze termen niet altijd duidelijk is, blijkt uit de definitie van de World Health Organisation (WHO) die de drie termen FGM, *female circumcision* en *female genital cutting* op dezelfde manier definieert: "*the collective name given to all procedures that involve the partial or total removal of the external genitalia or other injury to the female organs for cultural or other non-therapeutical reasons.*"¹¹

Female (Genital) Cutting (FC) en *female circumcision*, met als Nederlands equivalent 'vrouwenbesnijdenis' zijn beide neutrale termen, die alleen de handeling beschrijven: het vrouwelijk geslachtsdeel wordt besneden. Deze termen dragen geen inherent waardeoordeel met zich mee en worden daarom (onder andere) veel gebruikt door wetenschappers die nuance in de discussie rondom vrouwenbesnijdenis willen aanbrengen, of wetenschappers die schrijven over hoe het gesprek gevoerd moet worden met mensen die vrouwenbesnijdenis uitoefenen. Het onderzoek van A. van der Kwaak e.a. gebruikt de term 'meisjesbesnijdenis' in plaats van vrouwenbesnijdenis, omdat ze stellen dat de term 'vrouwenbesnijdenis' ook handelingen omvat die volwassenen zelf willen.¹² Omdat het onderzoek zich voor een deel richt op juridische aspecten van vrouwenbesnijdenis, waaronder de mogelijkheid van strafbaarstelling, is het onderzoek alleen geïnteresseerd in meisjes, omdat zij nog niet handelingsbekwaam zijn. De term 'meisjesbesnijdenis' kan dus gebruikt worden als men zich alleen wil richten op de besnijdenis van meisjes en men een term wil gebruiken die waarde neutraal is.

Zodra men de leeftijd van de meisjes betreft in de kwestie besnijdenis, is het van belang het verschil tussen handelingsbekwaam, een juridische term, en wilsbekwaam, een term die vooral gebruikt wordt in een medische context, uit te leggen. Dit zal ik doen in het derde hoofdstuk, 'Vrouwenbesnijdenis binnen het Nederlands recht'.

¹⁰ Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 2; O. Nnamuchi, "'Circumcision' or 'Mutilation'? Voluntary or forced excision? Extricate the ethical and legal issues in female genital ritual', *Journal of Law and Health*, Vol. 25 No. 1 (2012), p. 86 (noot 1).

¹¹ Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 2

¹² *Ibid.*, 2-3

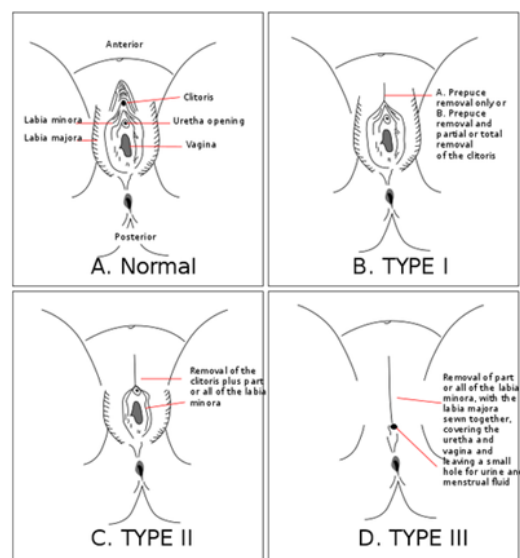
Nnamuchi gebruikt de term *female genital ritual*. Ook hij ageert tegen de negatieve connotaties van FGM, omdat hij deze onnodig beledigend, schandelijk en averechts (*counterproductive*) vindt.¹³ Hij is daarom voorstander van neutralere termen zoals *female cutting* en *female genital surgery*. Als aanvulling op deze termen gebruikt hij de term *female genital ritual* (FGR) “a designation which is used throughout this discourse as a constellation of all forms and versions of the procedure”.¹⁴

In dit onderzoek gebruik ik de term ‘vrouwenbesnijdenis’. Dit heeft twee redenen: ten eerste vind ik het belangrijk in een wetenschappelijk onderzoek om een neutrale term te gebruiken. Ik hoop met dit onderzoek bij te dragen aan het discours rondom vrouwenbesnijdenis en een term die dit fenomeen intrinsiek afkeurt, vind ik niet passen in een dergelijk discours. De tweede reden is dat dit onderzoek zowel vrouwen als kinderen betreft: het beslaat ook volwassen vrouwen die eigen keuzes maken over hun lichaam, bijvoorbeeld bij een herinfibulatie.¹⁵

Verschillende vormen van vrouwenbesnijdenis

Er zijn verschillende handelingen die onder de noemer vrouwenbesnijdenis (kunnen) vallen. De meest gebruikte indeling is die van de *World Health Organisation (WHO)*¹⁶:

- Type 1: besnijdenis van de voorhuid van de clitoris (*prepuce*), met of zonder de besnijdenis van een deel van of de gehele clitoris.
- Type 2: Besnijdenis van de voorhuid van de clitoris en de clitoris zelf, tezamen met een gedeeltelijke of gehele besnijdenis van de kleine schaamlippen.
- Type 3: Besnijdenis van een deel van of de gehele uitwendige genitaliën (clitoris, kleine schaamlippen, grote schaamlippen) en hechten/versmallen van de vaginale opening (infibulatie).
- Type 4: Ongeclassificeerd: prikken, piercen of insnijding van de clitoris en/of labia; uitrekken van de clitoris en/of labia; cauterisatie (dichtbranden) van de clitoris en omliggend weefsel; schrappen van de vaginale opening of besnijden van de clitoris; aanbrengen van bijtende stoffen in de vagina om bloedingen te veroorzaken of het inbrengen van kruiden in de vagina met als doel de vagina strakker te maken of te versmallen; elke andere procedure die valt onder de definitie van FGM zoals eerder gegeven.

Afbeelding 1: types vrouwenbesnijdenis¹⁷

¹³ O. Nnamuchi, Extricating the ethical and legal issues in female genital ritual, 85-86 (noot 1)

¹⁴ *Ibid.*, 85-86 (voetnoot 1)

¹⁵ Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 3

¹⁶ *Ibid.*, 2 (noot 2)

¹⁷ <http://www.quora.com/Shannon-Larson/answers/Female-Genital-Mutilation-FGM>

Deze indeling is niet onbetwist, voornamelijk vanwege type 4. Door al deze (relatief) kleine handelingen ook onder de noemer 'vrouwenbesnijdenis' te vatten, wordt dit een heel brede term. Dit is beleidsmatig gezien onpraktisch in twee opzichten. Ten eerste wordt soms als vervanging voor een zware vorm van vrouwenbesnijdenis een vorm uit type 4 genoemd, namelijk het licht prikken van de clitoris.¹⁸ Er wordt dan niets weggesneden, maar er wordt alleen een kleine prik in de clitoris gegeven, zonder blijvende schade. Dit is een mogelijkheid om het ritueel rondom vrouwenbesnijdenis te behouden, zonder de schadelijke handelingen. Door het prikken van de clitoris echter qua schadelijkheid gelijk te stellen aan vrouwenbesnijdenis- immers, alle vormen van vrouwenbesnijdenis zijn schadelijk en moet bestreden worden- kan het prikken niet als alternatief dienen. Indien men vrouwenbesnijdenis wil bestrijden, zoals onder andere de Nederlandse overheid en Unicef zichzelf tot doel hebben gesteld, zal ook deze vorm bestreden moeten worden, en de vraag is of dat de bedoeling is. Dit leidt meteen tot het tweede probleem: als type 4 handelingen onder vrouwenbesnijdenis vallen, moet er een veel groter scala van handelingen bestreden worden indien men vrouwenbesnijdenis wil bestrijden.

¹⁸ Bartels, *Female Circumcision among Immigrant Muslim Communities*, 393; Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 19

Een indeling die in veel literatuur (deels) gebruikt wordt en ook mijn eigen voorkeur heeft, omvat niet de handelingen uit type 4. Omdat geen enkele wetenschapper precies dezelfde termen gebruikt, heb ik hierbij de indelingen van verschillende wetenschappers bijeengevoegd.¹⁹ Deze indeling is als volgt:

Type 1

- Incisie: een klein sneetje in de clitoris of in de voorhuid daarvan
- *Sunna*: de voorhuid boven de clitoris wordt weggehaald²⁰

Type 2

- Excisie: de clitoris wordt weggehaald
- Clitoridectomie: de clitoris met (een deel van) de kleine schaamlippen wordt weggesneden²¹

Type 3

- Infibulatie (ook wel: faraonische besnijdenis): na excisie worden de grote schaamlippen ruw gemaakt of deels weggesneden waarna de wondranden aan elkaar worden vastgemaakt
- Herinfibulatie: Dit wordt gewoonlijk uitgevoerd nadat een vrouw is bevallen, waarna de vergrote vaginaopening door herinfibulatie weer verkleind wordt.
- Defibulatie: het 'open maken' van een besneden vrouw: hierbij wordt de besnijdenis ongedaan gemaakt.²²

Vaak worden incisie en *sunna* als één type gezien, excisie en clitoridectomie als één type en infibulatie als het derde type.²³

Type 1 en 2 zijn wereldwijd het meest voorkomend en vormen 85% van alle besnijdenissen.²⁴

¹⁹ Atighetchi, *Female Genital Mutilation*, 306; van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 1 (voetnoot 1); S. Lane en R. Rubenstein, 'Judging the Other: Responding to Traditional Female Genital Surgeries', *The Hastings Center Report*, Vol. 26, No. 3 (1996), p. 32; Nnamuchi, *Extracating the ethical and legal issues in female genital ritual*, 92; K. Bartels en I. Haaijer, *Vrouwenbesnijdenis: En Somalische vrouwen in Nederland*, Utrecht 1995, p. 40-41; E. Vloeberghs, A. van der Kwaak, J. Knipscheer & M. van den Muijsenbergh, 'Coping and chronic psychosocial consequences of female genital mutilation in the Netherlands', *Ethnicity & Health*, vol. 17 (2012), p. 678.

²⁰ Nnamuchi oppert als alternatieve term de termen *clitoridotomy* of *hoodectomy* en stelt dat dit juist een voordelige (in tegenstelling tot een nadelige) ingreep is: door maximale blootstelling van de clitoris zorgt ervoor dat vrouwen "meerdere, snellere en meer intense orgasmes beleven." Nnamuchi, *Extracating the ethical and legal issues in female genital ritual*, 94

Over de term '*sunna*' besnijdenis bestaat discussie: zie hiervoor pagina 19.

²¹ S. Lane en R. Rubenstein noemen alleen excisie, wat zij als volgt definiëren: "*Excision involves removal of part or all the clitoris and in some cases the adjacent parts of the labia minora*". Hiermee omvat excisie ook de handelingen van clitoridectomie. Lane en Rubenstein, *Judging the Other*, 32

²² Bartels en Haaijer, *Vrouwenbesnijdenis*, 89

²³ Nnamuchi, *Extracating the ethical and legal issues in female genital ritual*, 91; Atighetchi, *Islamic Bioethics*, 306

²⁴ Nnamuchi, *Extracating the ethical and legal issues in female genital ritual*, 91

Vrouwenbesnijdenis in Nederland

Somalische vluchtelingen vormen de grootste groep in Nederland die vrouwenbesnijdenis praktiseren. In Somalië is 97,9% van de meisjes besneden²⁵, waarbij meestal een infibulatie heeft plaatsgevonden, overeenkomstig met type 3.

De Egyptenaren vormen de op één na grootste groep in Nederland wat betreft het uitvoeren van vrouwenbesnijdenissen. In Egypte is 95,8% van de meisjes besneden²⁶. De meest voorkomende vorm van vrouwenbesnijdenis is excisie. In het zuiden wordt meestal geïnfibuleerd en in het noorden worden lichtere vormen van besnijdenis toegepast, overeenkomstig met de soorten uit typen 1 en 2. Bijzonder is dat vrouwenbesnijdenis in Egypte onder zowel moslims als kopten voorkomt.²⁷

Naast Somaliërs en Egyptenaren zijn er nog kleinere groepen immigranten in Nederland die vrouwenbesnijdenis praktiseren. Eén van deze groepen zijn de Soedanezen. In Soedan wordt eveneens meer dan 90% van de vrouwen besneden met de zwaarste vormen, excisie en infibulatie.²⁸

Ook is er een kleine gemeenschap van Eritreërs in Nederland. In Eritrea komen alle soorten vrouwenbesnijdenis voor, maar het grootste aantal bestaat uit clitoridectomieën.²⁹

²⁵ Dessing, *Besnijdenis en recht*, 56

²⁶ *Ibid.*, 56

²⁷ Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 42

²⁸ *Ibid.*, 46

²⁹ *Ibid.*, 37

Hoofdstuk 2: Vrouwenbesnijdenis en islam

Islam en vrouwenbesnijdenis hebben een ambivalente relatie. Hoewel duidelijk is dat vrouwenbesnijdenis geen handeling is die uit de islam voortvloeit, maar dat het eerder beschouwd moet worden als een cultureel fenomeen, onderbouwen veel vrouwen die besneden zijn of hun dochters laten besnijden hun keuze met islamitische argumenten. Ook is er geen consensus (-'ijma) onder de 'ulama³⁰: sommigen geleerden zijn voorstander van vrouwenbesnijdenis, sommigen zijn fervent tegenstander en anderen nemen een tussenpositie in. De voorstanders beschouwen vrouwenbesnijdenis niet als religieuze plicht, maar stellen wel dat vrouwenbesnijdenis gunstig is voor de vrouw en haar in feite een betere moslima maakt³¹. De voor- en tegenstanders baseren zich op dezelfde islamitische bronnen, waaronder de Koran en verschillende *ahadith*.

In dit hoofdstuk probeer ik duidelijkheid te scheppen in de wirwar van islamitische opinies over vrouwenbesnijdenis. Dit zal ik niet doen door mij af te vragen of vrouwenbesnijdenis wel of niet islamitisch is: hierop is geen eenduidig antwoord te geven, zoals blijkt uit de alinea hierboven. Ik zal mij daarom richten op de voor- en tegenstanders van vrouwenbesnijdenis en op de argumenten die zij aandragen.

Bronnen: Koran en *hadith*

Alvorens te bestuderen wát 'ulama zeggen over vrouwenbesnijdenis, is het noodzakelijk te bekijken waar zij hun mening op baseren.

Koran

In de Koran staat niets over vrouwenbesnijdenis.³² Er staan echter wel verzen in die behoren tot onderwerpen die verbonden zijn met vrouwenbesnijdenis, zoals medische ethiek, integriteit van het lichaam en de Mens als schepping van God. Ik zal hier later in dit hoofdstuk op in gaan.

Hadith

Er zijn wel *ahadith* die over vrouwenbesnijdenis gaan. Dit zijn de voornaamste islamitische bronnen betreffende het onderwerp. Er zijn een aantal *ahadith* die het meest bekend zijn en in de literatuur worden genoemd. Het probleem wat deze *ahadith* hebben is dat zij zwak zijn of niet bruikbaar voor onderzoek naar vrouwenbesnijdenis, zoals ik hieronder zal uitleggen. Ik zal de *ahadith* hieronder bespreken. Dit doe ik aan de hand van het onderzoek van Serour en Ragab³³. Aan dit werk hebben belangrijke en invloedrijke geleerden meegewerkt, waaronder Ali Gomaa Mohamed, de voormalige grootmufti van Egypte.

Ik bespreek vijf *ahadith*, die ik opdeel in twee groepen: de *ahadith* met een zwakke 'isnad en de *ahadith* die om een andere reden problematisch zijn om te gebruiken met betrekking tot vrouwenbesnijdenis.

Hadith met zwakke 'isnad

Er zijn drie *ahadith* die vaak genoemd worden met betrekking tot vrouwenbesnijdenis, maar welke uit collectieven komen die volgens de klassieke opvattingen beschouwd worden als minder

³⁰ Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 6.

³¹ Onder de kop 'Voor- en tegenstanders van vrouwenbesnijdenis' in dit hoofdstuk leg ik dit uit.

³² Atigetchi, *Female Genital Mutilation in Specific Areas*, 306; Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 6

³³ G. Serour en A. Ragab, *Female Circumcision (FGM/C), between the incorrect use of science and the misunderstood doctrine*. Executive Summary, second edition, 2013.

gezaghebbend of niet authentiek.³⁴ Dit komt omdat bij alle drie de overlevering, *'isnad*, niet betrouwbaar is. Dit betekent dat deze *ahadith* niet gebruikt kunnen worden als bron voor islamitische wetgeving.

Eén van de bekendste *hadith* met betrekking tot vrouwenbesnijdenis is de *hadith* van Umm 'Attiyah. Hoewel deze vaak wordt genoemd in artikelen over vrouwenbesnijdenis, is deze toch niet (volledig) betrouwbaar vanwege de zwakke *'isnad*. Dit wordt onder meer erkend door Abu Dawood, bij wiens collectie deze *hadith* hoort.³⁵ De *hadith* wordt in twee secundaire Engelse bronnen besproken, maar met verschillende vertalingen. Daarom geef ik hieronder beide vertalingen weer.

Serour en Ragab: *"O Umm 'Attiyah, when you do circumcise, restrict yourself to cut a minute part and do not excise. That will be far more pleasant for the wife and satisfying for the husband".*³⁶

Atighetchi: *"to be moderate when performing the operation of circumcision on women and cut off only a small portion of the prepuce of the clitoris, for that is better fitted to preserve femininity and more welcome to masculinity"*³⁷

De tweede *hadith* die ook niet betrouwbaar is vanwege de zwakke *'isnad*³⁸, is de volgende:

Serour en Ragab: *"circumcision is Sunnah for men and Makramah [virtuous deed] for women"*³⁹.

Atighetchi: *"circumcision is a sunna for men and only a makruma for girls. Lightly touch and do not wear out (ashmi wa là tanhiki). The face will become more beautiful and the husband will be delighted"*⁴⁰

Tot slot de derde *hadith*, die lijkt op die van Umm 'Attiyah en eveneens een zwakke *'isnad* heeft:

*"O Wives of Al-Ansar, circumcise slightly without exaggeration, because it is more pleasurable for your husbands, and beware of ingratitude for the grantor"*⁴¹

Overige *hadith*

Er zijn twee *hadith* die ook aangehaald worden met betrekking tot vrouwenbesnijdenis en die wel betrouwbaar zijn. Toch kunnen ook deze *hadith* niet gebruikt worden als bron voor islamitische wetgeving.

*"Five things represent fitrah [basic good of human nature]: Circumcision, shaving pubic hair, trimming the moustache, clipping the nails, and removal of armpits"*⁴².

Deze *hadith* wordt gezien als belangrijk en waardevol, mede vanwege zijn oorsprong: Imam Malik heeft gezegd dat de profeet Abraham de eerste persoon was die besneden werd. Deze *hadith* gaat dus over mannenbesnijdenis. En mannenbesnijdenis wordt door de *'ulama* sterk onderscheiden van vrouwenbesnijdenis. Bij mannenbesnijdenis wordt een overbodig deel van het mannelijk geslachtsorgaan gehaald en hiervan is bewezen, aldus de auteurs, dat het voordelen voor de gezondheid kan opleveren. Vrouwenbesnijdenis echter, gaat over lichaamsdelen die seksueel genot creëren en die het recht van de vrouw vervullen om te genieten van geslachtsgemeenschap binnen

³⁴ Atighetchi, *Female Genital Mutilation in Specific Areas*, 306; Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 6-10

³⁵ Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 8 (voetnoot 12)

³⁶ *Ibid.*, 8

³⁷ Atighetchi, *Female Genital Mutilation in Specific Areas*, 306

³⁸ Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 9

³⁹ *Ibid.*, 9

⁴⁰ Atighetchi, *Female Circumcision in Specific Areas*, 306

⁴¹ Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 10

⁴² *Ibid.*, 8

het huwelijk.⁴³ Deze *hadith* kan dus niet gebruikt worden bij het onderzoeken van vrouwenbesnijdenis, aldus Serour en Ragab, omdat dit fundamenteel verschilt van mannenbesnijdenis.

Tot slot de laatste *hadith*, die onderdeel uitmaakt van de authentieke sunna⁴⁴:

*"If the two circumcised meet [referring to a sexual relation between a man and a woman] the ritual of ablution is a must"*⁴⁵

Deze *hadith* is authentiek, maar toont niet aan dat er in de tijd van de profeet Mohammed ook vrouwenbesnijdenis voorkwam. De linguïstische uitspraak in deze context verwijst naar twee personen, maar dat betekent niet dat beide personen hetzelfde zijn. Deze klassieke stilistische vorm is ook gebruikt in andere gevallen waarbij twee personen niet persé hetzelfde waren.⁴⁶ Dit betekent dat het niet zo is dat zowel de man als de vrouw besneden moeten zijn: deze *hadith* verwijst naar de besneden man, zonder te stellen dat de vrouw dan ook besneden moet zijn.

Conclusie

De vijf *ahadith* die over vrouwenbesnijdenis gaan en het vaakst worden aangehaald in literatuur, kunnen volgens de islamitische geleerden die worden aangehaald in het onderzoek van Serour en Ragab niet gebruikt worden als rechtmatige islamitische bronnen betreffende vrouwenbesnijdenis. Dit is vanwege de zwakke *'isnad* en dus de zwakke status van de *ahadith*, of omdat de *ahadith* niet specifiek over vrouwenbesnijdenis gaat.

Een derde probleem met de *ahadith* dat de auteurs van het onderzoek niet noemen, is dat geen van de *ahadith* ingaan op wat vrouwenbesnijdenis nu precies is: er wordt nergens omschreven welk type vrouwenbesnijdenis er bedoeld wordt.⁴⁷ Desondanks wordt er door veel geleerden vanuit gegaan dat de *ahadith* duiden op een lichtere vorm van besnijdenis, zoals in de *hadith* van Umm 'Attiyah wordt beschreven. Atighetchi stelt dat '(...) *Muslim law formally accepts only the sunna version, which is why jurists condemn both excision and infibulation*'.⁴⁸ Sheikh al-Sha'rawi, voormalig minister van endowments in Egypte, onderbouwt deze stelling met de volgende uitspraak: "*The Prophet has forbidden exaggerated excision and has recommended a very light ablation*".⁴⁹ Hiernaast zijn er ook nog veel geleerden die voorstander zijn van een symbolische operatie die bestaat uit een kleine snee en een paar druppels bloed.⁵⁰

In tegenstelling tot geleerden die zich uitspreken voor een lichtere vorm van besnijdenis, heb ik nergens kennis genomen van *'ulama* die aansporen tot zwaardere vormen van besnijdenis. Mochten er dus vormen van vrouwenbesnijdenis toegestaan worden door islamitische wetgeving, dan zal men eerder neigen naar een *sunna* besnijdenis dan naar een zwaardere vorm. Dit wordt onder andere aangetoond door Bartels en Haaijer, die in hun onderzoek naar vrouwenbesnijdenis in Somalië moslimgeleerden aanhalen die tegen infibulatie zijn, maar wel voor een *sunna*.⁵¹

⁴³ *Ibid.*, 8

⁴⁴ *Ibid.*, 9

⁴⁵ *Ibid.*, 9

⁴⁶ *Ibid.*, 9-10

⁴⁷ Atighetchi, *Female Circumcision in Specific Areas*, 308; Dessing, *Besnijdenis en recht*, 55

⁴⁸ Atighetchi, *Female Circumcision in Specific Areas*, 309

⁴⁹ *Ibid.*, 310 De bron van deze uitspraak is een artikel uit Al-Ahram Hebdo van 1997. Ik kan dit artikel echter nergens vinden, dus weet ik helaas niet waar al-Sha'rawi zich op baseert.

⁵⁰ *Ibid.*, 309

⁵¹ K. Bartels en I. Haaijer, *Vrouwenbesnijdenis en Somalische vrouwen in Nederland*, Utrecht 1995, p 67.

Voor- en tegenstanders van vrouwenbesnijdenis

De 'ulama is verdeeld over vrouwenbesnijdenis. Er zijn voor- en tegenstanders en zij die een positie in het midden innemen. Ieder heeft zijn eigen redenen om voor of tegen vrouwenbesnijdenis te zijn. Deze redenen worden gebaseerd op *hadith*, (islamitische medische) ethiek en op medische kennis. In dit hoofdstuk zal ik bespreken welke positie verschillende 'ulama innemen, en waar deze posities op gebaseerd zijn. Bij geleerden uit het verleden moet men in het achterhoofd houden dat de medische kennis van vroeger beperkter was dan nu.⁵²

Voorstanders

Atighetchi noemt drie 'gegarandeerde' voordelen van vrouwenbesnijdenis die voorstanders hiervan aanwijzen. Hij stelt dat andere religieuze personen van verschillende religieuze achtergronden, zoals Kopten of animisten, met deze voordelen instemmen.

De voordelen zijn als volgt⁵³:

1. Het zorgt ervoor dat vrouwen geen verboden handelingen gaan uitvoeren, waardoor zij hun moraliteit en eer beschermen. (Dit is het meest genoemde argument, aldus Atighetchi)
2. Hygiëne en het verwijderen van onplezierige geuren worden verzekerd door het uitsnijden van de clitoris en de kleine schaamlippen.
3. De operaties beschermen vrouwen vanaf een jonge leeftijd voor nervositeit, waardoor zij hun seksuele gevoeligheid (*sexual sensitivity*) behouden. Het verminderen van het vrouwelijk seksueel instinct kan positief geëvalueerd worden, zelfs in relatie tot het afnemen van het seksueel instinct van de man als deze ouder wordt.

Dat het eerste argument het meest gebruikt en genoemd wordt, lijkt me een redelijke aanname. Het beste voorbeeld hiervan is infibulatie, wat er geheel op gericht is om penetratie onmogelijk te maken. Hierdoor kan er geen geslachtsgemeenschap plaatsvinden via de vagina en blijft een meisje zeker weten maagd tot aan haar huwelijk.⁵⁴ Dit toont wel aan hoe belangrijk de eer van het meisje is. Daarnaast zijn er nog verschillende geleerden die dit argument (onder andere) aandragen om hun voorkeur voor vrouwenbesnijdenis uit te spreken. Eén van deze geleerden is Yusuf al-Qaradawi, een bekende *sheikh*. Hij spreekt zijn voorkeur uit voor besnijdenis, omdat dat bijdraagt aan de moraliteit van de vrouw.⁵⁵ In een fatwa uit 2004 betreft hij ook de consequenties voor de gezondheid en stelt daarom dat er 'slechts een klein stukje afgesneden mag worden'.⁵⁶

Een interessant voorbeeld van het belang van eer is het woord 'tahara', dat door zowel moslims als christenen in Egypte wordt gebruikt in plaats van vrouwenbesnijdenis. Het betekent 'het brengen in een staat van eervolle reinheid'.

Het tweede argument wordt tegengesproken door het onderzoek van Serour en Ragab. Onder de kop *Misconceptions about Female Circumcision (FGM/C)* stellen zij dat niet vaginale afscheiding, maar slechte hygiëne de oorzaak is van deze geurtjes. Door de vagina niet te wassen met water, verzamelen vuil en microben zich in de vagina die zorgen voor de geurtjes.⁵⁷ Ik denk dat geleerden dit tweede argument minder vaak (zullen gaan) gebruiken, omdat dit argument vooral werd gebruikt toen deze kennis over hygiëne nog niet wijdverspreid was. Vandaag de dag hebben veel meer mensen toegang tot deze kennis, en nu deze ook gesteund wordt door vooraanstaande 'ulama, is

⁵² Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 13

⁵³ Atighetchi, *Female Circumcision in Specific Areas*, 309

⁵⁴ Bartels, *Female Circumcision among Immigrant Muslim Communities*, 395

Dit betekent natuurlijk niet dat een meisje niet op andere manieren seksuele handelingen kan verrichten, zoals orale of anale handelingen.

⁵⁵ Atighetchi, *Female Circumcision in Specific Areas*, 310

⁵⁶ Dessing, *Besnijdenis en recht*, 55

⁵⁷ Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 13

mijn verwachting dat voorstanders van vrouwenbesnijdenis minder de ‘medische’ kaart zullen spelen en zich meer zullen richten op argumenten één en drie.

Het derde argument wordt ook vaak gebezigd onder voorstanders van vrouwenbesnijdenis, vaak samen met het eerste argument, aangezien de ‘nervositeit’ ertoe kan leiden dat meisjes ‘verboden handelingen’ gaan uitvoeren. Een goed voorbeeld van dit argument is de voormalige *sheikh* van Al-Azhar, Jad al-Haq. Hij zegt dat vanwege de losbandigheid van de seksen, meisjes besneden moeten worden, omdat ze anders onderworpen zijn aan meerdere seksuele stimuli die hen leiden tot ondeugd (*vice*) en verderf.⁵⁸ Hij uitte deze mening ook in een *fatwa* die hij uitvaardigde met de Egyptische Commissie van de *Fatwa* in 1981. Hierin presenteerde hij besnijdenis als een ‘obstakel voor’ perversie en een middel tot controle van de seksuele verlangens van vrouwen. Deze verlangens zijn vandaag de dag sterker vanwege de vrije circulatie (losbandigheid) van de seksen.⁵⁹

Een belangrijke vraag bij voorstanders van vrouwenbesnijdenis is: hoe gaan zij om met de zwakke status van de *ahadith*? Aangezien de *ahadith* door veel geleerden als zwak worden bestempeld, valt dit niet te ontkennen of te negeren.

Veel voorstanders beargumenteren dat Mohammed vrouwenbesnijdenis nooit schadelijk heeft genoemd, en dat het daarom onwettig is om het te verbieden; als het schadelijk was, zou de Profeet het zelf verboden hebben.⁶⁰ Zij lezen de *ahadith* dus op een andere manier: er staat nergens dat het niet mag, dus zou het onlogisch (en onjuist) zijn vrouwenbesnijdenis te verbieden, terwijl de profeet dit zelf niet gedaan heeft.

Hiernaast beroepen de voorstanders zich vaak op het gewoonterecht, ‘*urf* (en *adat*).⁶¹ De shari’a hecht immers grote waarde aan het gewoonterecht, met name als de islam over het betreffende onderwerp geen regels voorschrijft: ‘*urf* is ‘a subsidiary element in the creation or formulation of rules inside the Shari’a without specific reference to the Revealed texts or the opinions of consensus or the early legal authorities.’⁶² En verder: “Custom will in this sense work mainly as ‘local variable’ (...).”⁶³ Met behulp van ‘*urf* kunnen voorstanders van vrouwenbesnijdenis dus precies de problemen ontwijken die men ondervindt als men vanuit een islamitisch perspectief naar vrouwenbesnijdenis kijkt: het feit dat er geen ‘*ijma* is, vormt geen probleem, net zoals het feit dat er niks over staat in de Koran of dat de *ahadith* betreffende vrouwenbesnijdenis een zwakke status hebben. Daarom vormt ‘*urf* voor voorstanders van vrouwenbesnijdenis het perfecte middel om vrouwenbesnijdenis toch op te nemen in de shari’a. Dit werkt echter wel op lokaal niveau; ‘*urf* geldt alleen voor de specifieke regio waar de handeling plaats vindt. Er kunnen natuurlijk wel meerdere gebieden zijn waar vrouwenbesnijdenis door middel van ‘*urf* wordt opgenomen in het islamitisch corpus.

Tegenstanders

Atighetchi schrijft dat tegenstanders van vrouwenbesnijdenis het vaak lastig vinden om vrouwenbesnijdenis expliciet te verbieden in iedere situatie, aangezien het een traditie is die diep geworteld is in de collectieve mentaliteit en deze traditie vaak ook sterk verbonden wordt met religieuze waarden.⁶⁴ Dit klinkt logisch, het is moeilijk iets radicaal te verwerpen als je weet dat de hele samenleving het niet met je eens is. Voorbeeld hiervan is één van de *mufti’s* van Egypte, die heeft gesteld dat het aan de arts moet worden overgelaten of een meisje wel of niet besneden moet

⁵⁸ Atighetchi, *Female Circumcision in Specific Areas*, 311

⁵⁹ *Ibid.*, 310

⁶⁰ *Ibid.*, 310

⁶¹ *Ibid.*, 310

⁶² K. Vikør, *Between God and the Sultan*, p. 167

⁶³ *Ibid.*, 167

⁶⁴ Atighetchi, *Female Circumcision in Specific Areas*, 311

worden. Hoewel hij hiermee dus zegt dat er geen (of nauwelijks) religieuze legitimering van vrouwenbesnijdenis is, durft hij er geen afstand van te nemen. Zijn boodschap is hiermee neutraal.⁶⁵ Het onderzoek van Serour en Ragab bewijst het tegenovergestelde: hierin nemen verschillende vooraanstaande *'ulama* met duidelijke taal afstand van vrouwenbesnijdenis. Ook belangrijk om te noemen is de verklaring die naar aanleiding van een conferentie op de Al-Azhar Universiteit is opgetekend in 2006. Hierin wordt onder andere gesteld dat er geen gronden te vinden zijn in Koran en *hadith* voor vrouwenbesnijdenis. Deze verklaring is onder andere getekend door Ali Goma en de mufti Tantawi.⁶⁶

Atighetchi stelt dat tegenstanders van vrouwenbesnijdenis vier juridisch-religieuze argumenten hebben (en eventueel nog een vijfde argument die niet samenhangt met de andere vier). Deze zijn als volgt⁶⁷:

1. De praktijk (*practice*, c.q. vrouwenbesnijdenis) komt voort uit de lokale pre-islamitische traditie.
2. De 'uitspraken' van de Profeet ten gunste van vrouwenbesnijdenis zijn niet 'authentiek'.
3. Het is verboden om dat te manipuleren wat is geschapen in het licht van sommige passages van de Koran.
4. Het is onmogelijk te denken dat God vrouwen beveelt een gezond orgaan dat het resultaat van zijn Schepping is, te verminken.
5. (Psychische en fysieke gevolgen)

Het eerste argument is waar, daar is genoeg wetenschappelijk bewijs voor, zoals ik in de inleiding heb genoemd.⁶⁸

Het tweede argument heb ik uitgebreid besproken in het eerste deel van dit hoofdstuk: de *ahadith* betreffende vrouwenbesnijdenis zijn inderdaad niet authentiek, omdat zij een zwakke status hebben.

(Medische) ethiek

Het derde en vierde argument zijn interessanter om te bespreken, omdat deze onderdeel uitmaken van de (medische) ethiek van de islam. Deze ethiek baseert zich op (algemene) verzen in de Koran, die spreken over de Schepping en de mens.

Eén van de belangrijkste uitgangspunten van deze ethiek is dat God de mens zo goed mogelijk heeft geschapen.⁶⁹ De mens is immers geschapen naar het evenbeeld van God, en God is perfect. Dit wordt ondersteund door enkele Koranverzen:

*'We hebben de mens in de mooiste gestalte geschapen' (95:4)*⁷⁰

*'die alles wat Hij geschapen heeft goed gemaakt heeft en die de schepping van de mens uit klei aangevangen heeft' (32:7)*⁷¹

'ik zal hen tot dwaling brengen, ik zal hun begeerten opwekken, ik zal hun bevelen en zij zullen de oren van hun vee afsnijden, ik zal hun bevelen en zij zullen Gods schepping veranderen. > Wie zich de satan in plaats van God als beschermer neemt, die zal een duidelijk verlies lijden.' (4:119)⁷²

⁶⁵ Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 43

⁶⁶ Dessing, *Besnijdenis en recht*, 55

⁶⁷ Atighetchi, *Female Circumcision in Specific Areas*, 311

⁶⁸ Zie *Inleiding* op pagina 3.

⁶⁹ Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 6

⁷⁰ F. Leemhuis, *De Koran*, Houten 1989, 1^e druk, 416.

⁷¹ Leemhuis, *De Koran*, 282

⁷² *Ibid.*, 71

In het laatste vers wordt duidelijk dat de mens niet de schepping van God mag veranderen. Er is een *hadith* die dit bevestigt: "*Allah curses those who change His creation*"⁷³ Deze *hadith* wordt authentiek genoemd.

Dit sluit aan bij een ander uitgangspunt van medische ethiek: de fysieke integriteit (van de mens) mag niet geschonden worden, tenzij dit voor een hoger therapeutisch doel is, zoals een operatie.⁷⁴ Als men vindt dat vrouwenbesnijdenis geen hoger therapeutisch doel is - dus dat het niet als operatie, maar als verminking wordt beschouwd -, dan is vrouwenbesnijdenis niet toegestaan. Ook dit wordt ondersteund door een *hadith*, die als authentiek wordt beschouwd: "*There should be neither harming nor reciprocating harm.*"⁷⁵

Voorstanders van vrouwenbesnijdenis zien besnijdenis echter wel als een gunstige operatie en gebruiken dit uitgangspunt dus om te pleiten vóór vrouwenbesnijdenis.⁷⁶

Aansluitend op dit uitgangspunt is er nog het principe dat de islamitische wetgeving er is om de mensen ten gunste te zijn en te beschermen tegen het kwaad.⁷⁷ Het zou dus verkeerd zijn als vrouwen besneden moeten worden volgens de islamitische wet, als dit ertoe leidt dat ze benadeeld worden.

Het vijfde argument dat tegenstanders van vrouwenbesnijdenis vaak aandragen zijn de psychische en fysieke nadelige gevolgen die vrouwen ondervinden van besnijdenis. De fysieke gevolgen die genoemd worden hangen af van welke soort besnijdenis is toegepast: logischerwijs heeft een infibulatie meer en ernstigere gevolgen dan een *sunna*. Bij elke vorm van besnijdenis wordt er vaak verwezen naar de belemmering of beperking van het seksuele genot van vrouwen. Hoewel voorstanders claimen dat besnijdenis het seksuele verlangen wegneemt, zeggen tegenstanders dat dit niet zo is.⁷⁸ Zij stellen dat het alleen het seksuele genot ondermijnt waardoor vrouwen geen seksuele voldoening kunnen ervaren tijdens het huwelijk, een recht dat alle getrouwde vrouwen geschonken is in de islam. Ook belemmert besnijdenis het intieme leven van man en vrouw.⁷⁹ Tot slot verschillen ook de psychische gevolgen afhankelijk van welke vorm besnijdenis er is toegepast.

Argumenten gebruikt door moslims in Nederland

Nu duidelijk is welke argumenten gebruikt worden ter rechtvaardiging of afkeuring van vrouwenbesnijdenis, is het van belang te weten welke argumenten aangedragen worden door moslims in Nederland. Deze argumenten spelen namelijk een belangrijke rol in de manier waarop de overheid omgaat met vrouwenbesnijdenis; als het dit wilt bestrijden, zal het rekening moeten houden met deze argumenten.

Helaas is het echter niet geheel duidelijk welke argumenten moslims in Nederland aandragen betreffende vrouwenbesnijdenis. Omdat de meeste vrouwen niet graag met (Nederlandse) onderzoekers praten over dit onderwerp, blijft de kennis hierover beperkt.⁸⁰ Ik zal hieronder weergeven wat er wel bekend is.

⁷³ Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 6-7

⁷⁴ Atighetchi, *Female Circumcision in Specific Areas*, 312

⁷⁵ Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 7

⁷⁶ Atighetchi, *Female Circumcision in Specific Areas*, 312

⁷⁷ Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 7

⁷⁸ Bartels, *Female Circumcision among immigrant Muslim communities*, 395

⁷⁹ Serour en Ragab, *Female Circumcision*, 12

⁸⁰ Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 35

Over de Somalische gemeenschap in Nederland is het meeste bekend. Duidelijk is dat zij vrouwenbesnijdenis als een islamitische plicht zien. Dit is zelfs zo belangrijk, dat vrouwen die bekend zijn met de bezwaren tegen vrouwenbesnijdenis en goed Nederlands spreken, wat duidt op een goede integratie in de Nederlandse samenleving, nog steeds voorstander van vrouwenbesnijdenis blijven. Dit is opmerkelijk, want vaak zorgt kennis over de fysieke gevolgen van vrouwenbesnijdenis ervoor dat vrouwen die eerst voor vrouwenbesnijdenis waren, er nu tegen zijn.⁸¹ Vrouwenbesnijdenis als religieuze plicht speelt in Nederland een belangrijke rol, omdat juist in deze migrantensituatie, waarin de omgang tussen seksen vrijer is en mensen meer losstaan van hun cultuur, Somaliërs dit gebruik willen handhaven.⁸² Besnijdenis wordt daarom gezien als een markeringsritueel waarmee Somaliërs zich onderscheiden van andere migrantengroepen in Nederland⁸³: het maakt dus onderdeel uit van de identiteit van een Somalische vrouw in Nederland. Maar er spelen ook praktische overwegingen een rol: meisjes worden eveneens besneden om de mogelijkheid met een Somalische man te trouwen, open te laten.⁸⁴

In de Eritreese gemeenschap is er sprake van een andere situatie. Omdat de meeste besnijdenissen binnen deze gemeenschap clitoridectomieën zijn, komen de argumenten tegen vrouwenbesnijdenis hen niet erg geloofwaardig voor. Vrouwen die op een dergelijke manier besneden zijn, ondervinden hier geen last van op het gebied van gezondheid, seksualiteit en dergelijke. Omdat het *sexual en reproductive discours* vooral is gericht op infibulatie, spreekt dit niet tot deze vrouwen: zij stellen vrouwenbesnijdenis gelijk aan infibulatie.⁸⁵ Over motieven betreffende besnijdenis is vrijwel niets bekend, omdat vrouwenbesnijdenis een enorm taboe is onder Eritrese vrouwen in Nederland.⁸⁶

Egyptenaren in Nederland kunnen zowel koptisch als moslim zijn. Hun argumentatie betreffende vrouwenbesnijdenis verschilt, maar vanwege de focus van dit onderzoek zal ik mij alleen richten op de islamitische Egyptenaren. Bekend onder hen is dat vrouwenbesnijdenis al bestond voor de komst van islam. De profeet heeft het gebruik getolereerd. Er is echter ook bekend dat er geen straf of religieuze afkeuring staat op het niet verrichten van vrouwenbesnijdenis. Vrouwenbesnijdenis wordt dan ook niet gezien als een deel van islam, maar meer als een onderdeel van de cultuur en traditie.⁸⁷ Ook in Egypte worden meisjes besneden om de huwelijkskans te vergroten.

Binnen de Soedanese gemeenschap in Nederland speelt meisjesbesnijdenis nauwelijks een rol, omdat deze vooral uit startende gezinnen of ongehuwde mannen bestaat. Herinfibulatie is echter wel een veelbesproken onderwerp. Over de argumenten van de Soedanese gemeenschap betreffende vrouwenbesnijdenis is vrijwel niets bekend. Vrouwen uit het onderzoek van van der Kwaak geven aan zich in te willen zetten binnen de Soedanese gemeenschap om mensen bewust te maken van de risico's en gevolgen, wat aangeeft dat er in ieder geval geen taboe ligt op vrouwen die hun dochters niet willen laten besnijden, zoals dat bij de Somalische gemeenschap wel het geval kan zijn.⁸⁸ Daarnaast stellen vrouwen dat besnijdenissen wel op vakantie in Soedan plaatsvinden, maar niet in Nederland. Hierbij speelt mogelijk de veiligheid een rol: in Soedan wordt een besnijdenis vaak door medisch personeel uitgevoerd, wat in Nederland niet het geval is.⁸⁹

⁸¹ Bartels en Haaijer, *Vrouwenbesnijdenis en Somalische vrouwen in Nederland*, 71

⁸² Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 34

⁸³ *Ibid.*, 34-35

⁸⁴ *Ibid.*, 35

⁸⁵ Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 39

⁸⁶ *Ibid.*, 39-40

⁸⁷ *Ibid.*, 44-45

⁸⁸ *Ibid.*, 36

⁸⁹ *Ibid.*, 47

Conclusie

Er bestaat geen eenduidige opinie vanuit de islam over vrouwenbesnijdenis. Voor- en tegenstanders gaan beiden terug naar de bronnen van islamitisch recht, de Koran en *hadith*, maar ze interpreteren deze op andere wijze.

Tegenstanders wijzen op de zwakte van de *ahadith* en op het gebrek van Koranteksten over het onderwerp. Zij stellen dat vanuit de islamitische (medische) ethiek beredeneerd kan worden dat vrouwenbesnijdenis verboden is volgens de islam, omdat het ethische principes schendt. Dit hangt samen met de fysieke en mentale schade die vrouwenbesnijdenis kan veroorzaken: dit vormt een schending van ethische principes.

Voorstanders stellen dat vrouwenbesnijdenis nergens binnen het islamitisch recht wordt verboden; en als het een slecht gebruik was geweest, had de profeet het wel expliciet verboden. Ook proberen zij vrouwenbesnijdenis onder te brengen in het islamitisch recht door het door middel van 'urf, gewoonterecht, als bron van islamitisch recht te gebruiken. Daarnaast zijn zij van mening dat vrouwenbesnijdenis nodig is om het seksuele gedrag van vrouwen te reguleren: door het seksuele verlangen te beperken, wordt hun moraliteit en eer behouden. Dit laatste argument wordt door de tegenstanders weersproken: vrouwenbesnijdenis beperkt niet het seksuele verlangen, maar alleen het seksuele genot.

Cruciaal voor het (islamitische) debat rondom vrouwenbesnijdenis is vast te stellen over welke vorm van vrouwenbesnijdenis er gediscussieerd wordt. Hoewel het niet met zekerheid kan worden vastgesteld, gaan de meeste geleerden ervan uit dat de *ahadith* het hebben over een *sunna* besnijdenis, oftewel een lichte vorm van besnijdenis. Omdat geleerden vrijwel allemaal een andere indeling van de vormen van vrouwenbesnijdenis hebben, is het onmogelijk precies te definiëren wat er bedoeld wordt met een *sunna* besnijdenis.

Welke argumenten een moslim aandraagt betreffende vrouwenbesnijdenis, is ten eerste afhankelijk van de cultuur waarin de persoon leeft. Vaak is er sprake van een 'volksgeloof', waarbij iedereen 'weet' dat het een voorschrift van de islam is, maar niemand dit controleert bij een geleerde. Als vrouwen leren dat de Koran geen vrouwenbesnijdenis voorschrijft, wijzen zij het gebruik af. Zij voelen zich dan vaak bedrogen, aangezien zij dachten dat het gebruik werd voorgeschreven door de islam.⁹⁰ Daarnaast zijn er ook moslims die vrouwenbesnijdenis niet als een islamitisch gebruik zien, maar als een onderdeel van een cultuur en traditie. Dit wordt bijvoorbeeld genoemd door (een deel van) de Egyptische gemeenschap in Nederland.⁹¹

Over de argumenten die Nederlandse moslims aandraagen, is weinig bekend. Vaak is het onderwerp een groot taboe en wil men er niet over praten, ook omdat vrouwenbesnijdenis strafbaar is in Nederland. Wat wel duidelijk naar voren komt uit de informatie die er is, is dat vrouwenbesnijdenis vaak gemotiveerd wordt met argumenten die niet-islamitisch zijn: het is een markeringsritueel voor identiteit, het maakt deel uit van de traditie, het zorgt voor betere huwelijkskansen etc.

Commissie Gelijke Behandeling

Een interessante visie om het vraagstuk over de religieuze status van vrouwenbesnijdenis mee af te sluiten, is de visie van de Commissie Gelijke Behandeling. De CGB is belast met het toezicht op de Algemene wet gelijke behandeling (AWGB).

"De vaste lijn in de oordelen van de CGB is dat het dragen van een hoofddoek rechtstreeks uitdrukking geeft aan de godsdienstige overtuiging, als de vrouw in kwestie aangeeft dat zij een hoofddoek draagt vanwege haar geloofsovertuiging. Hieraan doet niet af, dat er in islamitische

⁹⁰ Bartels en Haaijer, *Vrouwenbesnijdenis*, 56

⁹¹ Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 45

kringen verschillend wordt gedacht over het dragen van een hoofddoek en dat niet iedere moslimvrouw of moslimmeisje een hoofddoek draagt.”⁹²

Interessant aan de visie van de CGB is dat zij een hoofddoekje als een godsdienstige uiting beschouwen, zelfs als niet iedere moslim een hoofddoekje draagt en er door moslims verschillend over wordt gedacht. Dit komt doordat het CGB ervan uitgaat dat de geloofsovertuiging wordt gebaseerd op de overtuiging van de individuele gelovige, waarbij er natuurlijk wel aangetoond moet worden dat de overtuiging onderdeel uitmaakt van de algemene geloofsleer.⁹³ Als we deze redenering volgen, geeft vrouwenbesnijdenis (bij moslima's) ook uiting aan de godsdienst en kan het dus beschouwd worden als een religieus gebruik.

⁹² Oldenhuis, *Schurende relaties tussen recht en religie*, 49

⁹³ Een soortgelijke redenering komt men tegen bij de rechtszaak ECHR Leyla Sahin vs Turkijke, 10 november 2005, Appl. Nr. 44774/98. Hierbij nam het EHRM aan dat het dragen van een hoofddoek een godsdienstige uiting is, ook al draagt niet iedere moslima een hoofddoek.

Hoofdstuk 3: Vrouwenbesnijdenis binnen het Nederlands recht

Dit hoofdstuk gaat in op de juridische status van vrouwenbesnijdenis in Nederland. Hierbij onderzoek ik hoe het Nederlands recht tegen vrouwenbesnijdenis aankijkt. Het perspectief van mutilatie staat hierin centraal. De vraag is of er een rechtvaardigingsgrond voor vrouwenbesnijdenis bestaat. Eén mogelijke rechtvaardigingsgrond is de grondwettelijke vrijheid van religie, zoals vastgelegd in Grondwet 6. Het is vooral deze rechtvaardigingsgrond die mij interesseert en daarom zal ik speciale aandacht aan dit vraagstuk besteden.

Mutilatie

Het Nederlands recht beschouwt meisjesbesnijdenis⁹⁴ als een vorm van mutilatie zoals vastgelegd in de artikelen 300-303 Sr.⁹⁵ Het wordt beschouwd als ‘genitale verminking van een persoon van het vrouwelijk geslacht, en gepleegd ten aanzien van een persoon die de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt’.⁹⁶ Dit is vastgelegd in artikel 5 Sr sinds 1 februari 2006 en sinds 1 juli 2009 in artikel

⁹⁴ Aangezien mijn bronnen betreffende dit onderwerp de term ‘meisjesbesnijdenis’ hanteren, gebruik ik deze term ook in dit hoofdstuk.

⁹⁵ Artikel 300 Sr:

1. Mishandeling wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren of geldboete van de vierde categorie.
2. Indien het feit zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft, wordt de schuldige gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie.
3. Indien het feit de dood ten gevolge heeft, wordt hij gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vierde categorie.
4. Met mishandeling wordt gelijkgesteld opzettelijke benadeling van de gezondheid.
5. Poging tot dit misdrijf is niet strafbaar.

Artikel 301 Sr:

1. Mishandeling gepleegd met voorbedachten rade wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie.
2. Indien het feit zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft, wordt de schuldige gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vierde categorie.
3. Indien het feit de dood ten gevolge heeft, wordt hij gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste negen jaren of geldboete van de vijfde categorie.

Artikel 302 Sr:

1. Hij die aan een ander opzettelijk zwaar lichamelijk letsel toebrengt, wordt, als schuldig aan zware mishandeling, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie.
2. Indien het feit de dood ten gevolge heeft, wordt de schuldige gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste tien jaren of geldboete van de vijfde categorie.

Artikel 303 Sr:

1. Zware mishandeling gepleegd met voorbedachten rade wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie.
2. Indien het feit de dood ten gevolge heeft, wordt de schuldige gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de vijfde categorie.

⁹⁶ Van Kempen, ‘Religie in het Wetboek van Strafrecht’, in: H. Broeksteeg, A. Terlouw (red), *Overheid, recht en religie*, Deventer 2011, 190-191.

71 Sr.⁹⁷ Het wordt eveneens gezien als een ontoelaatbare schending van het recht op lichamelijke integriteit, zoals vastgelegd in artikel 11 van de Grondwet, het recht op onaantastbaarheid van het lichaam.⁹⁸

Deze wetten zijn alleen van toepassing op meisjes onder de 18 jaar. Het Nederlands recht gebruikt de term 'handelingsbekwaam'⁹⁹, wat inhoudt dat iemand tot 18 jaar niet geacht wordt gebonden te zijn aan haar handelingen.

In het medische circuit wordt echter de term 'wilsbekwaamheid'¹⁰⁰ gebruikt om het vermogen van de persoon te duiden om met kennis van zaken zelfstandig tot een weloverwogen oordeel te komen, en deze leeftijd wordt vaak lager dan 18 gelegd. Bij wilsbekwaamheid is dus de vraag hoe ver de beslissingsbevoegdheid van de ouders gaat bij ingrijpende onderwerpen. Als we wilsbekwaamheid betrekken bij vrouwenbesnijdenis, zou dat dus betekenen dat het kan voorkomen dat een meisje jonger dan 18 zelf kan beslissen over of zij besneden wil worden. Voor zover bekend is deze situatie in Nederland niet voorgekomen, dus die laat ik in het navolgende buiten beschouwing.

Er kan dus geconcludeerd worden dat het Nederlands recht meisjesbesnijdenis als strafbaar beschouwd vanwege meerdere redenen. Ten eerste betreft het personen die niet handelingsbekwaam zijn en daarom geen toestemming kunnen geven voor de medische ingreep. Daarom wordt het ook beschouwd als schending van de lichamelijke integriteit. Tot slot wordt de

⁹⁷ Artikel 5 Sr:

1. De Nederlandse strafwet is toepasselijk op een ieder die zich buiten Nederland schuldig maakt aan een misdrijf tegen een Nederlander, een Nederlandse ambtenaar, een Nederlands voertuig, vaartuig of luchtvaartuig, voor zover op dit feit naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van ten minste acht jaren is gesteld en daarop door de wet van het land waar het begaan is, straf is gesteld.
2. Met een Nederlander wordt voor de toepassing van het eerste lid gelijkgesteld de vreemdeling die in Nederland een vaste woon- of verblijfplaats heeft.

Artikel 71 Sr:

De termijn van verjaring vangt aan op de dag na die waarop het feit is gepleegd, behoudens in de volgende gevallen:

1. bij de misdrijven omschreven in de artikelen 173, eerste lid, en 173b, vangt de termijn aan op de dag na die waarop het misdrijf ter kennis is gekomen van een ambtenaar belast met de opsporing van strafbare feiten;
2. bij valsheid op de dag na die waarop gebruik is gemaakt van het voorwerp ten opzichte waarvan de valsheid gepleegd is;
3. bij de misdrijven omschreven in de artikelen 240b, eerste lid, 247 tot en met 250, 273f en 284, voor zover gepleegd tegen een persoon die de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt dan wel in de artikelen 300 tot en met 303, voor zover het feit oplevert genitale vermindering van een persoon van het vrouwelijke geslacht die de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt, op de dag na die waarop die persoon achttien jaren is geworden;
4. bij de misdrijven omschreven in de artikelen 279 en 282, eerste en tweede lid op de dag na die van de bevrijding of de dood van hem tegen wie onmiddellijk het misdrijf gepleegd is;
5. bij de overtredingen omschreven in de artikelen 465, 466 en 467, op de dag na die waarop ingevolge de voorschriften gegeven in of ter uitvoering van artikel 18c van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek, de daardoor bedoelde registers waaruit zodanige overtreding blijkt, naar de centrale bewaarplaats, bedoeld in afdeling 8 van hoofdstuk 1 van het Besluit burgerlijke stand 1994 zijn overgebracht.

⁹⁸ Artikel 11: Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op onaantastbaarheid van zijn lichaam.

⁹⁹ Zoals vastgelegd in Artikel 395b Burgerlijk Wetboek Boek 1

¹⁰⁰ <http://www.ceg.nl/themas/bekijk/wilsonbekwaamheid>

medische ingreep als schadelijk beschouwd en het feit dat deze onomkeerbaar is, maakt het nog schadelijker.¹⁰¹

Rechtvaardigingsgrond

De vraag is of er een rechtvaardigingsgrond voor meisjesbesnijdenis bestaat, waardoor de strafbaarheid wordt opgeheven. Dit is bijvoorbeeld het geval bij jongensbesnijdenis: ook dit betreft een vorm van mutilatie, zonder dat het kind hierover kan beslissen, maar dit is op basis van religieuze grond onttrokken van de strafbaarheid.¹⁰² In het vorige hoofdstuk heb ik geconcludeerd dat vrouwenbesnijdenis soms als islamitisch gebruik gezien kan worden, waardoor het mogelijk zou kunnen zijn om religie als rechtvaardigingsgrond aan te wijzen.

De rechter kan zich hiervoor tot twee wetsartikelen wenden. Ten eerste artikel 6 van de Grondwet, waarin de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging is vastgelegd. Daarnaast is er artikel 9 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. De twee eerste leden van deze artikelen komen grotendeels overeen en stellen dat niet alleen het (niet) hebben van een godsdienst een recht is, maar dat ook het beoefenen ervan onder deze vrijheid valt. Beide artikelen stellen echter in hun tweede lid een beperking in: de gezondheid moet beschermd worden. Dit betekent dat een religieus gebruik zoals besnijdenis gerechtvaardigd kan zijn als uitzondering op de regel dat mutilatie niet mag, maar deze rechtvaardiging geldt niet als het de gezondheid schaadt.¹⁰³

Analyse

Een conclusie die uit bovenstaande informatie getrokken kan worden, is dat vrouwenbesnijdenis in Nederland strafbaar is. Hoewel het beschouwd kan worden als een religieus gebruik en daarmee onder de vrijheid van religie valt, zorgt de mutilatie ervoor dat de vrijheid van religie beperkt wordt en dat het strafbaar is. Dit geldt alleen voor meisjes onder de 18: het feit dat meisjes niet zelf kiezen voor de ingreep -ze zijn nog niet handelingsbekwaam-, dat de ingreep schadelijk is voor de gezondheid en dat het onomkeerbaar is, zorgen voor de strafbaarheid. Dit is ook de conclusie van van Kempen, hoogleraar Straf- en Procesrecht: *“De wederrechtelijkheid van vrouwenbesnijdenis is evident nu die tot levenslange verminking van vrouwelijke betrokkene leidt en op een leeftijd wordt toegepast waarop die betrokkene nog niet in staat kan worden geacht daarover zelf een afgewogen en definitieve beslissing te nemen”*¹⁰⁴.

Zelf kom ik niet tot deze conclusie. Een hiaat in het Nederlands recht is dat het alle vormen van meisjesbesnijdenis afwijst. Niet alle vormen zijn echter even schadelijk voor de gezondheid. Aangezien de nadruk binnen het recht op de schadelijkheid voor de gezondheid ligt, vind ik dit een probleem. Een besnijdenis waarbij de vagina alleen kort ingeprikt wordt, is niet schadelijk voor de gezondheid. Het is in ieder geval minder ingrijpend dan jongensbesnijdenis, wat wel door de wet wordt toegestaan.

Als ik op de stoel van de rechter zou zitten, dan zou ik tussen de verschillende vormen een onderscheid maken. Ik zou hierbij het licht inprikken van de vagina niet als schadelijk beoordelen en meisjesbesnijdenis daarom als een religieus gebruik beschouwen onder de godsdienstvrijheid. Daarnaast zijn er ook bronnen die pleiten dat besnijdenissen van type 1¹⁰⁵ niet schadelijk zijn.¹⁰⁶

¹⁰¹ Het is mij niet duidelijk of ook de psychische gevolgen in acht worden genomen.

¹⁰² S. Rutten, 'Besnijdeniszaken voor de Nederlandse rechter', *Recht van de Islam*, 24 (2010), 71.

¹⁰³ F. T. Oldenhuis, J.G. Brouwer, D.N.R. Wegerif en F. E. Keizer, *Schurende relaties tussen recht en religie*, Assen 2007, 21 en 23

¹⁰⁴ Van Kempen, *Religie in het Wetboek van Strafrecht*, 191

¹⁰⁵ Zie mijn eigen indeling van typen vrouwenbesnijdenissen in hoofdstuk 1 op pagina 7.

Mocht uit onderzoek blijken dat dit inderdaad zo is, dan zou ik ook deze vormen niet strafbaar stellen. Voor de zwaardere types, waarvan aangetoond is dat het schadelijk voor de gezondheid kan zijn, zou ik de lijn van onder andere van Kempen volgen en deze vormen strafbaar stellen.

¹⁰⁶ Nnamuchi stelt dat het verwijderen van de voorhuid boven de clitoris juist een voordelige (in tegenstelling tot een nadelige) ingreep is: door maximale blootstelling van de clitoris zorgt ervoor dat vrouwen “meerdere, snellere en meer intense orgasmes beleven.” Nnamuchi, *Extracating the ethical and legal issues in female genital ritual*, 94

Hoofdstuk 4: Vrouwenbesnijdenis binnen het overheidsbeleid

In dit hoofdstuk maak ik een analyse van het beleid van de Nederlandse overheid betreffende vrouwenbesnijdenis in Nederland. Deze analyse zal ik maken aan de hand van bevindingen uit de vorige hoofdstukken. Ik zal het hoofdstuk afsluiten met mijn aanbevelingen voor aanpassingen of veranderingen aan het beleid.

Overheidsbeleid 2003-2014

Het overzicht van het overheidsbeleid wat ik zal geven, betreft het beleid vanaf 2003. Dat was het jaar dat het rapport *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*¹⁰⁷ uitkwam, in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Dit rapport is een belangrijke bron voor mijn onderzoek en heeft de opzet gegeven voor meer beleid en onderzoek naar vrouwenbesnijdenis in Nederland. Daarnaast kiezen ook andere auteurs ervoor om de lijn bij 2003 te trekken.¹⁰⁸

In dit overzicht zal ik niet ingaan op het beleid en de beslissingen binnen de medische gezondheidszorg, omdat mijn onderzoek zich voornamelijk richt op de sociale, culturele en religieuze aspecten van vrouwenbesnijdenis; en omdat het model wat ik gebruik bij mijn analyse zich eveneens niet bezig houdt met de ontwikkelingen in de gezondheidszorg.

Naar aanleiding van het rapport uit 2003 stelde het kabinet een speciale commissie in: de Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking. De taak van de commissie was uit te zoeken hoe vaak meisjesbesnijdenis in Nederland voorkomt en welke mogelijkheden er zijn voor effectief signaleren en opsporen van meisjesbesnijdenis en voor het handhaven van een wettelijk verbod. Daarnaast moest de commissie ook de haalbaarheid en effectiviteit beoordelen van een verplichte jaarlijkse controle van meisjes uit risicogroepen, die uitgevoerd wordt door jeugdartsen.¹⁰⁹ In 2005 bracht de commissie een rapport uit met meerdere aanbevelingen. Deze omvatten onder andere het vergroten van kennis over vrouwenbesnijdenis bij verloskundigen, artsen, leerkrachten en politie en het instellen van een meldplicht bij vermoedens van meisjesbesnijdenis. Ook stelde de commissie dat de overheid burgers niet kan verplichten mee te werken aan een lichamelijk onderzoek om meisjesbesnijdenis vast te stellen.

Het kabinet besloot tot een landelijke aanpak ter voorkoming van meisjesbesnijdenis naar aanleiding van het onderzoek van de commissie. In 2006 werden er zes pilotprojecten gestart in de gemeenten waar de meeste meisjes en vrouwen wonen die afkomstig zijn uit landen waar meisjesbesnijdenis voorkomt.¹¹⁰ De pilots hadden een looptijd van drie jaar en werden uiteindelijk nog een jaar verlengd. Op basis van drie pijlers voor de aanpak hadden de steden hun eigen projectplannen ontwikkeld. De pijlers waren als volgt: individuele voorlichting en vroegsignalering door de jeugdgezondheidszorg; verbetering van de keten van vroegsignalering, melding en afhandeling; en voorlichtingsbijeenkomsten voor en door de betrokken etnische groepen. In 2009 werd besloten dat de aanpak van vrouwenbesnijdenis in de zes steden landelijk zou worden toegepast.¹¹¹

¹⁰⁷ A. van der Kwaak, E. Bartels, F. de Vries en S. Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes: inventarisatie en aanbevelingen*, november 2003.

¹⁰⁸ M. Croes, 'Islam en gedrag: naar een serieuze onderzoeksagenda voor een serieus vraagstuk?', *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, 2 (3) 2011, 73 ; Dessing, *Besnijdenis en recht*, 57

¹⁰⁹ Dessing, *Besnijdenis en recht*, 57

¹¹⁰ Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Den Haag, Tilburg, Eindhoven

¹¹¹ Dessing, *Besnijdenis en recht*, 57-58

Het beleid over meisjesbesnijdenis valt meestal binnen een breder raamwerk van de uitbanning van geweld tegen vrouwen, met uitzondering van bovenstaande periode waarin de commissie actief was.¹¹² In 2007 formuleerde staatssecretaris Bussemaker in haar beleidsbrief 'Beschermd en weerbaar' haar visie op de aanpak van huiselijk geweld in de privésfeer, waarbij meisjesbesnijdenis in het kader van geweld tegen vrouwen valt. In 2009 stuurde ze een voortgangsrapportage naar de Kamer, waarin ze stelde dat de zes pilots het goed deden.¹¹³ Ze stelt ongeveer 3 miljoen euro ter beschikking voor deze pilots om sleutelfiguren te trainen, voorlichtingsactiviteiten te organiseren en om professionals te trainen. De betrokkenheid van risicogroepen bij de bestrijding van meisjesbesnijdenis vindt ze erg belangrijk, vandaar dat ze Pharos en FSAN (Federatie van Somalische Associaties Nederland) hierbij betreft.¹¹⁴ Ook had de staatssecretaris het voornemen om een medisch certificaat in te voeren. Dit certificaat houdt in dat ouders op vrijwillige basis een verklaring ondertekenen, waarin zij aangeven dat hun dochter niet zal worden besneden tijdens verblijf in het buitenland.¹¹⁵ De officiële naam van dit document is de 'Verklaring tegen meisjesbesnijdenis' en is vooral bedoeld als hulpmiddel om weerstand te bieden tegen de druk van familie in het buitenland.¹¹⁶

Het beleid zoals hierboven geschetst, wordt sinds 2009 voortgezet. Dit blijkt uit een algemeen overleg over kindermishandeling in 2014, waarbij ook meisjesbesnijdenis aan bod kwam.¹¹⁷ Minister Opstelten van Veiligheid en Justitie stelde toen dat de 'keten', die bestaat uit politie, OM, hulpverleners en de instanties die hen sturing geven, goed werkt. Ook stelt hij dat de preventieve werking die vanuit de strafbaarheid van meisjesbesnijdenis moet uitgaan, werkt. Het is dus niet nodig deze te intensiveren, maar wel om hier aandacht voor te vragen, aldus de minister.¹¹⁸ Ook zegt hij dat de keten, oftewel alle organisaties en individuen die betrokken zijn bij de bestrijding van vrouwenbesnijdenis, zelf constant onderhoud en aandacht vereist.¹¹⁹

Analysemodel

Mijn analyse van het overheidsbeleid heeft als leidraad de benadering van Wilson. In haar artikel vergelijkt ze het Chinese voet afbinden met vrouwenbesnijdenis en past ze de methode waarmee het voet afbinden binnen China in enkele decennia is beëindigd, als model voor het beëindigen van vrouwenbesnijdenis.¹²⁰

Wilson stelt dat er zes sleutelementen zijn bij het beëindigen van vrouwenbesnijdenis die door NGO's en overheden zijn bestempeld als *good practice*. Deze elementen zijn: (a) een niet-dwingende, niet-oordelende mensenrechtenbenadering; (b) het vergroten van de bewustwording binnen de gemeenschap over de schadelijkheid van de handeling; (c) de beslissing om vrouwenbesnijdenis te beëindigen moet collectief zijn; (d) voorwaarde van de gemeenschappelijke publieke bevestiging van het beëindigen; (e) verspreiding binnen de gemeenschap van de beslissing; en (f) een omgeving die ondersteunend is en veranderingen toestaat.¹²¹

¹¹² Dessing, *Besnijdenis en recht*, 57

¹¹³ *Kamerstukken II*, 2008-2009, 28345, 1-14.

¹¹⁴ *Ibid.*, p. 4-5.

¹¹⁵ *Ibid.*, p. 5.

¹¹⁶ Dessing, *Besnijdenis en recht*, 59

¹¹⁷ *Kamerstukken II*, 2013-2014, 28345, 1-46.

¹¹⁸ *Ibid.*, p. 33.

¹¹⁹ *Kamerstukken II*, 2013-2014, 28345, p. 31. Voor concrete cijfers van het overheidsbeleid betreffende het bestrijden van meisjesbesnijdenis, zie *Aanhangsel Handelingen*, 2011-2012, 2764, p. 2-3.

¹²⁰ A. Wilson, 'How the methods used to eliminate foot binding in China can be employed to eradicate female genital mutilation', *Journal of Gender Studies*, vol. 22 (2013), p. 17-37.

¹²¹ Wilson, *Foot binding in China*, 27

Daarnaast noemt Wilson ook nog een ander model, gebaseerd op het beëindigen van het voet afbinden. Dit model is als volgt: A1: belofte van lidmaatschap aan de samenleving; A2: huwelijk tussen de kinderen van leden, waarbij de ouders partners voor hun kinderen selecteren die niet geleden hebben onder de anatomische modificatie; B1: bevorderen van de voordelen van het niet uitvoeren van de handeling; B2: de nadelen van de handeling tonen; C1: men eraan herinneren dat de rest van de wereld deze handeling niet uitvoert; C2: het gastland lijdt gezichtsverlies.¹²²

Ik zal deze twaalf elementen gebruiken in mijn analyse. Hoe meer van deze elementen in het beleid zitten, hoe effectiever het is in het beëindigen van vrouwenbesnijdenis. Wilson noemt als voorbeeld Tostan, Senegal, een *case study* die aan alle twaalf elementen voldoet en in vergelijking met andere *case studies* die niet alle twaalf elementen bevatten, beter werkte.¹²³

Analyse van het overheidsbeleid

Ik kan een aantal conclusies trekken uit mijn onderzoek die van toepassing zijn op het overheidsbeleid. In mijn analyse ga ik uit van het doel van de overheid: het beëindigen van meisjesbesnijdenis.

Juridische strafbaarstelling

Ten eerste ben ik van mening dat de overheid genoeg gedaan heeft wat betreft de strafbaarstelling van vrouwenbesnijdenis, zoals Opstelten ook stelt.¹²⁴ De belangrijkste taak van de strafbaarstelling is namelijk de preventieve werking: het afschrikkende effect. Dit afschrikkende effect wordt ook mede nagestreefd door de nadruk op vroegsignalering. Het overheidsbeleid legt veel nadruk op vroegsignalering, zoals blijkt uit de drie pijlers uit de pilots van 2006.¹²⁵

Dit afschrikkende effect heeft zowel positieve als negatieve gevolgen. Het positieve is dat het zorgt voor een rem op de uitvoering van besnijdenissen en dat het zo het doel van de overheid nastreeft.¹²⁶ Een negatief gevolg is echter dat vrouwen helemaal niet meer over vrouwenbesnijdenis willen praten, bang voor vervolging of om verraden te worden.¹²⁷ Hierdoor wordt vrouwenbesnijdenis in het verdomhoekje getrokken en wordt het lastig onderzoek naar het verschijnsel te doen. Ook wordt het verbod ervaren als 'bemoeienis met zaken die Nederlanders niet aangaan', waardoor mensen zich juist sterker op de eigen traditie richten en juist doorgaan met het uitvoeren van besnijdenissen.¹²⁸

Buiten de preventieve werking is de strafbaarheid ook niet erg effectief: tussen 2006 en 2012 zijn er slechts 7 zaken bij het OM ingediend.¹²⁹ Deze zaken zijn bewijstechnisch zeer ingewikkeld en leiden dus bijna nooit tot vervolgingen.¹³⁰ Dit is niet alleen in Nederland het geval, maar ook in andere Europese landen.¹³¹

Het lijkt mij daarom niet nodig om de strafbaarheid verder uit te breiden: het voornaamste doel is ermee bereikt en uitbreiding zal niet leiden tot een dichtere benadering van dat doel.

¹²² *Ibid.*, 27

¹²³ Wilson, *Foot binding in China*, 28-31. Tostan is een bekend voorbeeld, zoals blijkt uit het feit dat ook de staatssecretaris Tostan aanhaalt in haar beleidsbrief: *Kamerstukken II*, 2013-2014, 28345, p 14.

¹²⁴ *Kamerstukken II*, 2013-2014, 28345, p. 33. Zie ook onder de kop 'Overheidsbeleid 2003-2014'

¹²⁵ Twee van de drie pijlers betroffen vroegsignalering: : individuele voorlichting en vroegsignalering door de jeugdgezondheidszorg; en verbetering van de keten van vroegsignalering, melding en afhandeling;

¹²⁶ Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 35; *Kamerstukken II*, 2013-2014, 28345, p. 33. Zie ook onder de kop 'Overheidsbeleid 2003-2014'

¹²⁷ Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 35

¹²⁸ *Ibid.*, 44

¹²⁹ *Kamerstukken II*, 2013-2014, 28345, p 31.

¹³⁰ *Ibid.*, p 11.

¹³¹ E. Leye, J. Deblonde en M. Temmerman, 'Vrouwenbesnijdenis in Europa: Enkele knelpunten in de aanpak van de gezondheidszorg, wetgeving en preventie', *Ethiek en Maatschappij*, 7 (2004), p. 47-48.

Aanpak binnen de eigen cultuur

Naar mijn mening zijn de maatregelen die de overheid neemt over de sociale, culturele en religieuze omgeving en dimensie van vrouwenbesnijdenis het meest invloedrijk. Uit mijn onderzoek is gebleken dat vrouwenbesnijdenis een handeling is die is ingebed door de cultuur uit het land van herkomst. Binnen deze cultuur spelen de sociale regels een belangrijke rol, en ook religie is vaak van (groot) belang. Het lijkt mij daarom logisch om de bestrijding van vrouwenbesnijdenis voor het grootste deel binnen deze cultuur te plaatsen. De modellen van Wilson duiden aan dat dit inderdaad de beste manier is: zij richt haar pijlen ook op de cultuur.

Modellen

Er is een probleem met het toepassen van de modellen van Wilson op het beleid in Nederland. Haar modellen gaan namelijk uit van één gemeenschap waarbinnen actie wordt ondernomen. In Nederland is er niet één gemeenschap die vrouwenbesnijdenis praktiseert, maar zijn het verschillende kleine nationale en etnische gemeenschappen die nauwelijks onderling contact hebben. De modellen van Wilson moeten dus niet op de gehele samenleving worden toegepast, maar binnen deze gemeenschappen.

Binnen het model van *good practice* kan de overheid eigenlijk op maar twee elementen scoren: (a) een niet-dwingende, niet-oordelende mensenrechtenbenadering en (b) het vergroten van de bewustwording binnen de gemeenschap over de schadelijkheid van de handeling. De overheid voldoet aan beide elementen. Het houdt zich actief bezig met het verspreiden van informatie over de schadelijkheid van vrouwenbesnijdenis en door ook communicatie-advies te geven aan mensen binnen de gezondheidszorg, politie en scholen probeert het vooroordelen weg te nemen. Dit komt overeen met de elementen B1 en B2 uit het tweede model. Ook element C1 (men eraan herinneren dat de rest van de wereld deze handeling niet uitvoert) wordt hiermee ondervangen: de vrouwen die in Nederland vrouwenbesnijdenis praktiseren zijn er zeker van op de hoogte dat dit geen gebruik is wat normaal of geaccepteerd is in Europese landen.

De andere elementen echter, gelden voor de gemeenschap. Zij moeten de collectieve beslissing tot afschaffing nemen en ervoor zorgen dat de gemeenschap deze verandering aankan. Zo moet ervoor gezorgd worden dat vrouwen die afzien van het besnijden van hun dochter, niet buitengesloten worden (A1: belofte van lidmaatschap aan de samenleving). Het probleem is echter dat de besnijdenissen niet binnen de Nederlandse gemeente worden uitgevoerd, maar in het buitenland waar de sociale controle van de Nederlandse gemeenschap niet aanwezig is. Het is daarom van belang dat men in de Nederlandse gemeenschap collectief afspreekt dat besnijdenis niet meer getolereerd wordt, zodat als een vrouw haar dochter in het buitenland laat besnijden, zij hier in Nederland op aangesproken wordt. Ook zouden gemeenschappen hier elkaar in kunnen stimuleren, zodat gemeenschappen die vrouwenbesnijdenis blijven praktiseren, gezichtsverlies lijden (C2). De collectieve afwijzing moet daarom nóg sterker worden dan in een Afrikaanse gemeenschap, omdat deze voelbaar moet zijn tot in het buitenland. De overheid zou hieraan kunnen bijdragen door organisaties te steunen die actief zijn binnen deze gemeenschappen. Daarom vind ik het erg positief dat organisaties als FSAN betrokken worden in het proces. De 'Verklaring tegen meisjesbesnijdenis' is een nobel idee, maar ik denk dat het nauwelijks effect heeft. Dit is namelijk een afspraak tussen de overheid en de burger, en de overheid geldt op het gebied van vrouwenbesnijdenis niet als een autoriteit binnen deze gemeenschappen. Afspraken tussen leden van de gemeenschap zijn veel belangrijker.

Ook religieuze leiders kunnen een belangrijke rol spelen in dit proces: als vrouwen de besnijdenissen deels vanwege religieuze redenen uitvoeren, kan het zeker helpen als religieuze leiders zich hier

duidelijk tegen uitspreken¹³². Een persoonlijke aanpak van religieuze leiders zou dit effect nog kunnen versterken: als de *imam* van de lokale gemeenschap vrouwen persoonlijk aanspreekt of hier in het vrijdaggebed op ingaat, heeft dit meer effect dan dat een *imam* in het buitenland er zijn mening over geeft. *Imams* moeten hierbij duidelijk maken dat vrouwenbesnijdenis niet alleen afwezig is in de Koran, maar dat ook de *ahadith* die erover gaan als niet betrouwbaar beschouwd kunnen worden.¹³³ Ook zouden deze *imams* samen kunnen werken met *imams* uit het land van herkomst.

Conclusie

Er kan dus geconcludeerd worden dat bij het bestrijden van vrouwenbesnijdenis de oplossing bij de nationale en etnische gemeenschappen ligt waar deze praktijk zich voordoet. Dit aspect is opgenomen in het overheidsbeleid, door steden autonomie te geven in de aanpak van vrouwenbesnijdenis. Steden weten precies welke etnische gemeenschappen er in hun stad wonen en welke organisaties zij dus kunnen aanspreken om deze gemeenschappen te bereiken.

Daarnaast zijn ook de religieuze gemeenschappen van cruciaal belang. Deze maken vaak deel uit van de etnische gemeenschappen. De overheid besteedt momenteel geen speciale aandacht aan religieuze leiders en dat is naar mijn mening een slechte zaak. *Imams* vormen binnen deze gemeenschappen een autoriteit en hebben daarom invloed binnen de gemeenschap. De overheid zou deze autoriteit, indien mogelijk, in moeten zetten voor het nastreven van hun doel. Vreemd genoeg zei Bussemaker in een interview met de Volkskrant in 2009 dat ze “hoopte dat het zou helpen” als alle *imams* stelling nemen.¹³⁴ Waarom Bussemaker vervolgens niet bij verschillende *imams* en organisaties te rade is gegaan hoe zij haar kunnen helpen in de strijd tegen vrouwenbesnijdenis, is mij onduidelijk. Daarnaast moeten niet alleen *imams*, maar ook moslimorganisaties betrokken worden bij het bestrijden van vrouwenbesnijdenis.

Het doel van het overheidsbeleid zou moeten zijn: het veranderen van de interne dynamiek van de gemeenschappen. Omdat de overheid binnen deze gemeenschappen niet als een gezaghebbende autoriteit geldt, moeten organisaties en religieuze professionals deze rol op zich nemen. Hiervoor is het van belang niet alleen voor elke stad, maar voor elke gemeenschap een specifieke aanpak te ontwikkelen.

Betrekkingen met organisaties als Pharos en FSAN moeten behouden worden. Daarnaast moeten er ook betrekkingen worden aangegaan met organisaties die zich richten op de andere etnische groeperingen: nu ligt de focus vooral op de Somalische gemeenschap en dat is te eenzijdig. Daarnaast moeten er betrekkingen met *imams* en moslimgemeenschappen worden aangegaan die een autoriteit kunnen vormen binnen de gemeenschappen.

Samen moeten deze organisaties en individuen ervoor zorgen dat de interne dynamiek binnen de gemeenschappen omslaat: vrouwenbesnijdenis moet collectief afgekeurd worden. De huidige situatie in sommige gemeenschappen is als volgt: je dochter niet laten besnijdenis zorgt voor uitsluiting. Dit moet omgedraaid worden: je dochter wél laten besnijdenis zorgt voor uitsluiting. Alleen deze interne dynamiek kan ervoor zorgen dat vrouwenbesnijdenis op grote schaal zal verdwijnen.

¹³² Ook vrouwen die vrouwenbesnijdenis niet religieus onderbouwen, maar wel islamitisch zijn, zien de *imam* als een autoriteit. Zijn mening zou dus alsnog invloed kunnen uitoefenen op deze vrouwen.

¹³³ Zie hoofdstuk 2, Vrouwenbesnijdenis en islam, voor meer informatie.

¹³⁴ “Besnijdenis: ‘Dames en heren, dit is niet acceptabel’”, in: *De Volkskrant*, 28 januari 2009.

Conclusie

Met alle informatie die uit de vorige hoofdstukken naar voren is gekomen, kan ik mijn onderzoeksvraag beantwoorden. Mijn onderzoeksvraag luidde:

Kan vrouwenbesnijdenis beschouwd worden als een religieus gebruik en welke gevolgen heeft het antwoord op deze vraag voor het Nederlands recht en overheidsbeleid?

In het hoofdstuk over vrouwenbesnijdenis en islam heb ik geconcludeerd dat vrouwenbesnijdenis soms als religieus gebruik gezien kan worden. Uit de Koran en *hadith* komt geen eenduidige visie naar voren, wat het gebrek aan *'ijma* binnen de *'ulama* verklaart. Er zijn dus zowel mensen die vrouwenbesnijdenis als islamitisch beschouwen als mensen die deze bewering verwerpen. Vervolgens zou op grond van de Nederlandse en Europese rechtspraak over wat als religieus gebruik beschouwd kan worden, betoogd kunnen worden dat vrouwenbesnijdenis een religieus gebruik is.

Voor het Nederlands recht betekent dit dat vrouwenbesnijdenis onder de grondwettelijke vrijheid van religie valt, zoals vastgelegd in grondwet 6. Voor minderjarigen wordt het echter beschouwd als mutilatie, waardoor de vrijheid van religie beperkt wordt en vrouwenbesnijdenis als strafbaar wordt beschouwd. Dit geldt alleen voor meisjes onder de 18: het Nederlands recht staat in principe handelingen zoals een herinfibulatie toe.

De Nederlandse overheid heeft zich daarom tot doel gesteld om meisjesbesnijdenis te doen verdwijnen in Nederland. De strafbaarheid van de handeling is hier één aspect van. Een tweede, en naar mijn mening veel belangrijker aspect, is het culturele aspect. De overheid werkt samen met organisaties die betrokken zijn bij de nationale en etnische gemeenschappen waarbinnen vrouwenbesnijdenis voorkomt. De aanpak binnen de eigen cultuur is echter vrij summier.

Daarom heb ik enkele aanbevelingen voor de overheid geformuleerd.

Wat het voornaamste doel van het overheidsbeleid zou moeten zijn, is het veranderen van de interne dynamiek van de gemeenschappen waar vrouwenbesnijdenis voorkomt. Vrouwenbesnijdenis moet binnen deze gemeenschappen collectief afgekeurd, in plaats van goedgekeurd, worden. Dit kan via verschillende kanalen gebeuren.

Ten eerste moet de overheid met meer organisaties gaan werken die zich richten op de nationale en etnische gemeenschappen. Nu werkt het alleen samen met FSAN, die zich richt op de Somalische gemeenschap. Ook de andere gemeenschappen moeten op deze manier bereikt worden.

Daarnaast zou ook een samenwerking met *imams* een invloed op de interne dynamiek kunnen uitoefenen. Als de overheid gaat samenwerken met *imams* die tegen vrouwenbesnijdenis gekant zijn, spelen ze zowel in op de religieuze argumenten die sommige vrouwen voor vrouwenbesnijdenis geven, en werken ze samen met een belangrijke autoriteit binnen deze gemeenschappen.

Aan de hand van dit onderzoek kan ik concluderen dat de overheid op de goede weg is wat betreft het laten verdwijnen van meisjesbesnijdenis in Nederland, maar dat er nog veel gedaan kan worden om het doel beter na te streven. Dit betreft de aanbevelingen die ik hierboven uiteen heb gezet.

Daarnaast ben ik van mening dat een symbolische besnijdenis, welke bestaat uit het licht inprikken van de clitoris, niet strafbaar zou moeten zijn. In het proces naar het verdwijnen van vrouwenbesnijdenis is het belangrijk om een 'tussenstation' te hebben, waarmee de rituele en culturele betekenis van het gebruik behouden blijft, maar de schadelijke handeling zelf verdwijnt. Aangezien het licht inprikken van de clitoris niet schadelijk is¹³⁵ en vele malen minder schade oplevert op psychisch gebied, lijkt het mij verstandig om dit als tussenfase te nemen voor gemeenschappen waarin besnijdenis nog stevig verankerd is, zoals in de Somalische. Daarom moet deze vorm van besnijdenis, die eigenlijk geen besnijdenis is¹³⁶, apart gezien worden van de andere

¹³⁵ Er is geen blijvende schade.

¹³⁶ Er wordt immers niets weggesneden.

vormen en niet strafbaar worden gesteld. Hoewel dit idee eerder veel ophef heeft opgeroepen¹³⁷, lijkt mij dat met de juiste onderbouwing dit mogelijk moet zijn.

Ik hoop dat mijn onderzoek kan bijdragen aan een beter begrip van vrouwenbesnijdenis. Er zijn verschillende argumenten die vrouwen in Nederland aandragen om vrouwen te besnijden, en al deze argumenten moeten in acht worden genomen door de overheid. Een beter en vollediger begrip van vrouwenbesnijdenis leidt tot een effectievere bestrijding hiervan. En indien vrouwenbesnijdenis in de verschillende gemeenschappen niet in één keer verdwijnt, dan vormt een lichte, niet-schadelijke inprikking van de clitoris een veilige tussenfase, waarbij zowel het Nederlands recht als het culturele belang behouden wordt.

¹³⁷ E. Bartels, 'Female Circumcision among Immigrant Muslim Communities: Public Debate in the Netherlands', *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 24, No.2 (2004), p. 393-399; Van der Kwaak, Bartels, de Vries en Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, 19-20

Bibliografie

- D. Atighetchi, *Islamic Bioethics: Problems and Perspectives*, Springer 2007.
- E. Bartels, 'Female Circumcision among Immigrant Muslim Communities: Public Debate in the Netherlands', *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 24, No.2 (2004), 393-399.
- K. Bartels en I. Haaijer, *Vrouwenbesnijdenis: En Somalische vrouwen in Nederland*, Utrecht 1995.
- M. Croes, 'Islam en gedrag: naar een serieuze onderzoeksagenda voor een serieus vraagstuk?', *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, 2 (3) 2011, 72-93.
- N. Dessing, 'Besnijdenis en recht', *Recht van de Islam*, 24 (2010), 51-66.
- Grondwet artikel 11.
- Van Kempen, 'Religie in het Wetboek van Strafrecht', in: H. Broeksteeg, A. Terlouw (red), *Overheid, recht en religie*, Deventer 2011, 190-191.
- A. van der Kwaak, E. Bartels, F. de Vries en S. Meuwese, *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes: inventarisatie en aanbevelingen*, Doetinchem 2003.
- S. Lane en R. Rubenstein, 'Judging the Other: Responding to Traditional Female Genital Surgeries', *The Hastings Center Report*, Vol. 26, No. 3 (1996), 31-40.
- F. Leemhuis, *De Koran*, Houten 1989, 1^e druk.
- E. Leye, J. Deblonde en M. Temmerman, 'Vrouwenbesnijdenis in Europa: Enkele knelpunten in de aanpak van de gezondheidszorg, wetgeving en preventie', *Ethiek en Maatschappij*, 7 (2004), 40-53.
- O. Nnamuchi, "'Circumcision" or "Mutilation"? Voluntary or forced excision? Extricating the ethical and legal issues in female genital ritual', *Journal of Law and Health*, Vol. 25 No. 1 (2012), 85-121.
- F. T. Oldenhuis, J.G Brouwer, D.N.R. Wegerif en F. E Keizer, *Schurende relaties tussen recht en religie*, Assen 2007.
- S. Rutten, 'Besnijdeniszaken voor de Nederlandse rechter', *Recht van de Islam*, 24 (2010), 67-78.
- G. Serour en A. Ragab, *Female Circumcision (FGM/C), between the incorrect use of science and the misunderstood doctrine. Executive Summary*, second edition, 2013.
- Tweede Kamer, Kamerstukken II, 2008-2009, 28345, 1-14.
- Tweede Kamer, Kamerstukken II, 2013-2014, 28345, 1-46.
- Tweede Kamer, Aanhangsel Handelingen, 2011-2012, 2764, p. 2-3.
- K. Vikør, *Between God and the Sultan*, New York 2005.

E. Vloeberghs , A. van der Kwaak , J. Knipscheer & M. van den Muijsenbergh, 'Coping and chronic psychosocial consequences of female genital mutilation in the Netherlands', *Ethnicity & Health*, vol. 17 (2012), 677-695.

Wetboek van Strafrecht, artikelen 5, 71, 300-303.

A. Wilson, 'How the methods used to eliminate foot binding in China can be employed to eradicate female genital mutilation', *Journal of Gender Studies*, vol. 22 (2013), 17-37.

"Besnijdenis: 'Dames en heren, dit is niet acceptabel'", in: *De Volkskrant*, 28 januari 2009.
(<http://www.volkskrant.nl/binnenland/besnijdenis-dames-en-heren-dit-is-niet-acceptabel~a312865/>)

<http://www.ceg.nl/themas/bekijk/wilsonbekwaamheid>

Afbeelding op pagina 7

<http://www.quora.com/Shannon-Larson/answers/Female-Genital-Mutilation-FGM>